

Morische Verhalen

opgeteekend door H. G. van Eelen en J. Ritsema,

Zendingen van het Nederlandsch Zendinggenootschap,

en uitgegeven door N. Adriani.

Van de hier volgende 18 verhalen, in de taal der Oostelijke helft van het landschap Mori, zijn het eerste en derde in 1914 opgeteekend door den heer H. G. van Eelen, destijds zendeling-leeraar van Oost-Mori. Zij zijn hem voorverteld door twee jonge Moriërs, met wier hulp hij ze ook heeft vertaald. De aantekeningen zijn door mij samengesteld, naar inlichtingen die ik van de genoemde vertellers heb ontvangen.

De nummers 2 en 4-18 zijn te danken aan den heer J. Ritsema, die na den heer H. G. van Eelen geruimen tijd in Oost-Mori heeft gewerkt. Hij heeft mij deze verhalen gezonden met eene woordenlijst, waardoor ik ze heb kunnen vertalen. Wat er bij is aangeteekend, heb ik geput uit de mededeelingen van den heer Ritsema.

Over het Morisch kan men het een en ander vinden in deel 44 (1900) van dit Tijdschrift, blz. 284-318. Het Oost-Morische dialect is daar Petasia'sch genoemd, het West-Morische, Morisch. Het komt mij beter voor om voortaan van Oost- en West-Morisch te spreken; beide tongvallen vormen ééne taal. Verder is er nog in deel III van „De Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes" op blz. 89 en 90 over het Morisch gesproken en op blz. 217-247 over het Boengkoesch-Morische taalgebied. Over het Mekongga'sch, aldaar op blz. 235-239 behandeld, is nog iets meer te vinden op blz. 149-164 van dezen Jaargang.

N. ADRIANI.

1. Toetocloe i Bange ka i Re'a.

Mebonde² poenti i Bange ka
i Re'a.

Kaimene kailako koemita-kitao

1. Verhaal van den Aap en de Schildpad.

De Aap en de Schildpad hadden een pisangaanplant.

Den volgende dag ging hij zijn

bondeno. Ketoewoeomo poentino? I Bange itandapio poentino. Potae i Re'a: „Tandapio koa, nggaa-nggaa mpadole". I Re'a langkai-omo poentino, i Bange pingkomo poentino.

Kadolako koemita-kitao; i Re'a anoeno mewoeamo; i Bange nami-hina. I Re'a taronga motaha poentino, i Bange namihina.

Motahamo poentino i Re'a, kai-hawe, tamomaroeco. Kaipomaroenahi te'ala.

Mewolili, moboio i Bange, kaipomaroeko'ira.

Kaipomaroen i Bange, hawe i oentoeno, kaipongkaa poenti taha. Kaipoma i Re'a, kaialas koemoeliso kaiteta'ikio koeli poenti kaia-mbaweakono i Re'a.

Kaikita-kita i Re'a ta'ino Bange, potae i Re'a: „Po'ia-ia kakoepowewoeakomoe pentoamoe". Kaipontasomi ampa i Re'a kaiampao. Kaisikenoo taboele mohopaomo dahoe-dahoe ntolahoemoa, pentoamo mbole-mboleneano. Kailako i Re'a mohopa kaipentoa i Bange.

Mentoa i Bange mesoensoe-soensoe ia ampano i Re'a. I Re'a hawe koemita-kitao, mesoensoe-soensoeomo i Bange, mateomo. Potae i Re'a: „Iaponamia losokomo, ndenahoe powe' akoe poentikoe, ta' imoe koa oedontaiakoeene. Kaitembio i Re'a i Bange,

aanplant bekijken. — Loopt de pisang al uit? — De Aap ging in zijn pisangstruik zitten. Toen zeide de Schildpad: „Ga er in zitten, eet, eet het merg." De pisang van de Schildpad was al groot, met de pisang van den Aap was het gedaan.

Toen gingen zij weer kijken: die van de Schildpad droeg reeds vrucht; die van den Aap was er niet meer. De pisangs van de Schildpad waren bijna rijp; van den Aap was er geen meer.

Toen de pisangs van de Schildpad rijp waren, kwam hij en wilde er inklimmen. Toen hij er in ging klimmen gelukte het niet. Hij keerde terug, riep den Aap en deze klom er in voor hen beiden.

Toen de Aap er inklom, kwam hij in den top en at de rijpe pisangs op. Toen vroeg de Schildpad er een, en nu nam (de Aap) er een schilde die en poepte de pisangschil vol en gaf die daarop aan de Schildpad.

Toen de Schildpad zag, dat het drek van den Aap was, zeide de Schildpad: „Blijf maar zitten, dan zal ik maken voor u een plaats om naar beneden te springen." En toen sneed hij voetangels, de Schildpad, en stelde die op.

Daarop vroeg hij hem of de geloofsvogel reeds had geschreeuwd, dan moest hij neerspringen op de schoongemaakte plek. Vervolgens ging de Schildpad vogelgeluid nadoen, zoodat de Aap naar beneden sprong.

Toen de Aap naar beneden sprong, bleef hij steken in de voetangels van de Schildpad. De Schildpad kwam kijken en daar lag de Aap (op de voetangels); hij was dood. De Schildpad zeide: „Help, help, wat is hij slecht tepas gekomen! Gij wildet mij mijne pisangs

kaiwawao i rodoha, kaitoenoeo ensea woekoeo. Kaipokolio a balo kaitamoe i tapaa.

Kadontelalo walino bange; ira lako mponga'e. Tetoro ira mpebakoe; mari dompebakoe, ira mpomama, nahina ensea. Mpewolili ira, mensikenoo i Re'a ba nahina ensea. Potae i Re'a: „O ensea hadio!“ „Alakitamo o ensea, kami mpomama“. Kaialaako ira i Re'a o ensea.

Kadompetiao, kadoemari mpomama, kadompoliwo iramo melako.

Ndiira me'olai, iboli iramo i Re'a: „Domengkanomo tawoe koero walido“. Kadompekoel, mehawe ira, namindio i Re'a.

Kadomensikenoo, kaisangki: „Ndiakoe api mpowoe“. Kado-lako mengkita-kitao, nahiraoe, koetoe koa asa, kadomentihoo.

Kadomensikenoo: „Soea-soeakomo, Re'a?“ „Ndiakoe i toto sambi“. Kadomelako mengkita-kitao, nahiraoe, koetoe koa asa. Kadomensikenoo: „Soea-soeakomo Re'a?“ „Ndiakoe a ntoto nohoe.“ Kadomebangkoeo io nohoe, looeomi lo' oi.

niet geven. Je drek heb je voor mij naar beneden geworpen.”

Toen nam de Schildpad den Aap op zijn rug en bracht hem naar huis en brandde zijne beenderen tot kalk. Vervolgens deed hij die (kalk) in een bamboekoker en legde ze op het droogrek.

Toen kwamen de makkers van den Aap voorbij, op een sneltocht. Zij hielden rust en kookten hun eten. Toen zij gegeten hadden gingen zij siri pruimen, maar hadden geen kalk. Toen wendden zij zich tot de Schildpad en vroegen haar of zij geen kalk had. Toen zeide de Schildpad: „Kalk heb ik in overvloed.“ — „Haal dan voor ons de kalk, dat wij pruimen.“ Daarop haalde de Schildpad de kalk voor hen.

Toen zij die gedeeld hadden en toen zij gepruimd hadden, maakten zij zich gereed om te vertrekken.

Nu waren zij reeds ver en toen riep de Schildpad tot hen: „Ze hebben geproefd van de beenderen van hun makker.“ Daarop keerden zij terug; toen zij aankwamen was de Schildpad er niet meer. Daarop vroegen zij (waar zij was) en zij antwoordde: „Hier ben ik tusschen de dakbindsels.“ Nu gingen zij eens goed kijken maar zij was daar niet; er was slechts eene luis; deze knepen zij dood.

Daarop vroegen zij: „Waar zijt gij wel, Schildpad?“ — „Hier ben ik, onder het wandrek.“ Daarop gingen zij kijken, maar zij was er niet, er was niets dan een luis.

Vervolgens vroegen zij: „Waar zijt gij wel, Schildpad?“ „Hier ben ik, aan den voet van de trap.“ Daarop gingen zij kijken, maar er was slechts een kleeerluis. Daarop vroegen zij: „Waar zijt gij wel, Schildpad?“ „Hier ben ik, onder het

Pelonsokiomo tapongka. Mengeseomo: „Hoe, hoe!” „Anoe koa nahi tokakahanio, onae koa iwekita. Meala kita po'isa, kita mentoendoehio.” Kaipengese: „Hoe, „Hoe!” „Anoe koa nahi tokakahanio, onae koa iwekita. Mewawa kita kolongga, kita me'oekeo, kita lako medontaio a oentoeno keoe”. Kaipengese: „Hoe, hoe!” „Anoe koa nahi to kakah anio, ndewainto, onae koa iwekita”. Kadomelako, mpomaroerakeno a oentoeno keoe.

Kadomensikenoo: „Indi a ndi'aimo, Re'a?” — „Nanapolahi, tahataneako mbo'oe.” Ka ipomaro. „Indi a ndi'aimo, Re'a?” — „Hoembree.” Domedontaio a oewoi, mengingisiomo: „Hi . . . hi . . . hi . . . ! Koehawe-hawe” ome iniana inekoe!”

Kadomelako mpo'oli ambae o laki ka bira, kadomempaeakono kaiinoe oewoi po' iangano i Re'a.

Kaipengese i Re'a. Potae Kolele: „Si pengese, kakoekasio ambae araoe a soe'oeloe ino.” Kaikasio Kolele a nsae'oeloeino, mateomo ambae. Kaikasio mbo'oe o bira ia nseleno, mate.

Mo'oendeomo i Re'a, ndemateomo ambae.

rijstblok.” Daarop keerden zij het rijstblok om en zij was daar ook.

Een oude aap sprong op haar toe. Toen hilde zij: „Hoe, hoe.” „Juist dat, wat wij niet prettig vinden, dat juist doen we haar aan. We halen een rijststamper en stampen haar stuk.”

Daarop hilde zij: „Hoe. . hoe!” „Juist wat wij niet prettig vinden, dat juist doen we haar aan. We zullen een kippenmand halen, we stoppen haar daarin en laten haar dan vallen uit den top van een boom.” Daarop schreide zij: „Hoe hoe. . !” „Dat wat zij niet wil, de stakker, dat juist doen we haar aan.” Daarop gingen zij heen en klommen met haar in den top van een boom.

Vervolgens vroegen zij haar: „Hier op deze plaats soms, Schildpad?” „Wacht eens, breng mij nog wat hooger.” Daarop klommen zij door. „Hier soms, Schildpad?” „Ja.” Daarop lieten zij haar vallen in het water en toen lachte zij: „Hi. . hi. . hi. . hi. . hi. Nu ben ik echt aangekomen in het dorp mijner moeder.”

Toen gingen zij een buffelpaar koopen, stier en koe en die brachten zij aan en die dronken het water op (uit den plas) waar de Schildpad was.

Daarop hilde de Schildpad. Toen zeide de Krab: „Ween niet, dan zal ik dien buffel knijpen in zijne testikels.” Daarop kneep de Krab hem in zijne testikels, zoodat de stier stierf. Vervolgens kneep zij ook de koe in hare vagina en zij stierf.

De Schildpad nu verheugde zich, dat de buffels dood waren.

Aanteekeningen.

Toetoeloe „verhaal, vertelling”; stam *toeloe*, Mal. *toendjoek* „aanwijzen, aantonen”. Dit woord is gevormd met reduplicatie van den stam *toeloe*, zooals blijkt uit den vorm van het Boven-Morisch: *toemoeloe-toeloe* „vertellen”, waar dus *toeloe-toeloe* (het Beneden Mor. heeft den korteren vorm *toetoeloe*) tot stam is gebruikt. Het Bov. Mor. zegt *montoe-toeloe*, waaruit tevens de gelijkwaardigheid van *oem* en *mo* blijkt. Het nomen verbale is *pontoetoeloe*, b.v. *tehine pontoetoeloekoe* „lang is mijn wijze van vertellen geweest”. Geheel dezelfde waarde heeft *tehine koepontoetoeloe*. Deze laatste constructie schijnt wel de meest gebruikelijke. *Indiami ipontoetoeloe* „gisteren heeft hij verteld”. *India ipontoetoeloe* „hier heeft hij verteld”. Met het achtervoegsel *-ako* krijgt men *montotoeloeloeako* „vertellen aan”. Verbonden met de pron. suff. wordt de Imperatief van dezen vorm: *pontoetoeloeloeakoene* „vertel het mij”; *pontoetoeloeloeakita* „vertel het ons (incl.)”; *pontoetoeloeloeakami* „vertel het ons (excl.)”; *pontoetoeloeloeakomiue* „vertel het aan ulieden”. *Pontoetoeloeloeakoirra* „vertel het hun”; *powewoeoekono* „maak het voor hem”, *powewoeoekoene* „maak het voor mij”; *dompowewoeoekomoe* „zij maken voor u”. Men ziet hieruit, dat het achtervoegsel *ako* gevolgd door een voornaamwoord dat met *k* begint, verkort wordt tot *a*, dus de lettergreep *ko* afwerpt; immers *akita*, *akoene*, *akami* en *akomiue* staan voor *akokita*, *akokoene*, *akokami*, *akokomiue*. Het is dus de opeenhooping van lettergrepen met *k*, die men met deze afwerping heeft willen vermijden.

Toetoeloe i Bange. *Bange* „aap”. is hier een eigennaam; *i Bange* „de Aap”. *Bange* staat in genitief-verhouding tot *toetoeloe*; de *i* geldt daarvan als teeken, want een woord dat het lidwoord *i* heeft, krijgt geen afzonderlijk genitief-teeken.

Ka i Re'a. Het is waarschijnlijk dat *ka*, hetwelk in het Morisch gebruikt wordt voor het voegwoord „en”, identisch is met het voorvoegsel *ka*, dat in het Mor. evenzeer een belangrijke rol speelt als in de verwante talen. *Ka* heeft de kracht om hetgeen daarmee is samengesteld, samen te vatten tot eene eenheid, als iets dat tot een voldongen feit is gemaakt, als een toestand, die uit het stadium van

„worden” is getreden en nu het „zijn” heeft bereikt. Wanneer nu in het Mor, een werkw. vorm *ka* voor zich krijgt, zooals b.v. *kailako*, hetwelk bestaat uit *ka* en *ilako* „hij ging”, dan beteekent dit eigenlijk: „Het feit van zijn gaan er zijnde, zijn gaan een voldongen feit zijnde”; en dit wordt gebruikt in de beteekenis: „En hij ging”. Van zulke uitdrukkingen moet *ka* zich hebben losgemaakt om tot voegwoord te worden; eenmaal voegwoord zijnde, wordt het ook zoo gebruikt, dat er van de oorspronkelijke beteekenis niets meer te bespeuren is.

Mebonde-bonde. De uitdrukking is intransitief, wat vooral blijkt uit 't voorvoegsel *me-*. *Me-* voor een stamwoord maakt intransitieve deelwoorden, waarnaast dikwijls transitieve vormen met *mo* staan, b.v. *melocloe* „hardloopen”, *moloeloe* „achternagaan”, *moloeloe mia monako* „een dief achternazitten”. *Mewangoe* „opstaan”, *mowangoe* „wekken, doen opstaan”. *Mewangoe akoemo*, *mowangoe walikoe* „ik ben opgestaan om mijn kameraad te wekken”. *Mepana'api* „een geweer afschieten”, *mompna'api* „iets schieten met een geweer”. *Ongkoeë roemongeo mia mepana'api*, *mompna'api bonti* „ik hoor iemand schieten, een varken neerleggen”. *Mebonde²poenti* is een samenstelling; *bonde poenti* behoort bijeen: pisangtuin. *Poenti* is dus niet het voorwerp van *mebonde²*, maar het tweede lid der samenstelling: *bonde poenti*.

Kaimene. *Mene* „daglicht, dag”, tegenover *wongi* „nacht”, *mo'oroe* „vroeg morgen”, *ngkiniwia* „namiddag”, *ntonga oleo* „middag”, *tenggoli oleo* „even na twaalf tot na drieën”. *Mene andio* „dezen dag”, *tisomo* „den volgenden dag, morgen”. *Kaimene* „des anderen daags”; hier is *ka* waarschijnlijk niet op te vatten als voegwoord, maar nog als voorvoegsel, dus „de dag aangebroken zijnde”.

Kailako bestaat uit *ka* ('t voegwoord), *i* (het pers. v. n. w. van den 3^{en} pers. enkelv.) en den stam *lako* „gaan”, waarvan het deelwoord met het invoegsel *oem* wordt gevormd; *loemako* „gaan”, b.v. *loemako mo'ala oewoi* „water gaan halen”.

koelako ndirane „ik ga daarheen”.

kolako isoca? „waar gaat gij heen?”

baisoca ilako? „waar gaat hij heen?”

tolako ndirane „wij (allen) gaan daarheen”.

kilako ndirane „wij (sprekers) gaan daarheen”.

oelako ndirane „gijlieden gaat daarheen”.

dolako ndirane „zij gaan daarheen”.

Koemita-kitao, herhaalde vorm van den stam *kita* met het invoegsel *oem*. De herhaalde vorm geeft hier aan *kita* „zien” de beteekenis „kijken”.

Omtrent de *-o*, die enclitisch achter *koemitakita* is gevoegd, deelt de heer Ritsema mede, dat zij optreedt ter aanduiding van een enkelvoudig voorwerp, dat reeds genoemd of aangewezen of door andere oorzaken bekend is, wanneer het n.l. een mensch of een dier is. Dus: *koekitao* „ik zie hem, haar het”, tegenover: *koekita ira* „ik zie hen, haar, ze”; *oekitao mia atoeoe?* „ziet gij hem, dien man?”, *ba oekita ira ambaoc atoeoe?* „hebt ge ze ook gezien, die buffels?” Waar het bekende voorwerp geen levend wezen is, gebruikt men *-o* zoowel voor 't enkel- als voor 't meervoud; zoo is dus *koemita-kitao bondeno* woordelijk te vertalen met: „om hem te bezien, zijn aanplant”.

Deze regel kan intusschen alleen bij transitieve werkwoordsvormen gelden. Bij intransitieve vormen kan dus de *-o* wel niet anders dan het onderwerp aanwijzen. In het onmiddellijk volgende *ketoewoocomo poentino*, moet *-o* dus het onderwerp zijn; de woordelijke vertaling luidt dan: „loopt hij al uit, de pisang?”

ketoewoocomo. Dit woord bestaat uit den stam *toewoe* „leven, spruit, uitlooper”, met het voorvoegsel *ke*, 't welk eene vraag inleidt en dus feitelijk tot de proclitische vraagpartikels behoort. Andere voorbeelden zijn: *kemewatoc sala?* „is de weg steenig?”, *kemeroei binondei?* „is het erf doornig?”, *kemerompo ensa?* „is de trap slijkerig?”, *kemateomo mia mahaki?* „is de zieke al dood?”, *keisoembarena neeno?* „is zijn naam Soembarena?” Dit *ke* is dus in functie geheel anders dan het Bare'e *ke*. Misschien hangt het er ook niet mee samen. In dat geval is het ook niet in ééne groep te brengen met *me-*, welk voorvoegsel in het Morisch de functie heeft van het Bar. *ke-*, b.v.:

mewatoc sala „de weg is steenig”,

meroei binondei „het erf is doornig”,

mentoetowocomo poenti „de pisangs hebben reeds spruiten”,

mewoeloc tangkaeloc „de ramboetans zijn harig”,

mengkoetoc manoc „de kippen zijn luizig”,

mensimo harwoekoe „mijn sarong is vol kleeerluizen”,
menggopie bonti „het wilde varken zit vol teken”,
metontoroe saloearakoe, mobaho „mijn broek is vol dauw,
 hij is nat”,

mewonggo oeëkoe „mijn grootmoeder heeft een krop”,
mentondi oeëkoë „mijn grootvader heeft knobbels”,
medele oeëkoe „mijn grootvader heeft framboesia”,
mengkoembi oeëkoe „mijn grootmoeder is schurftig”,
mengganoe-ngganoe „wrattig”,
mensola dahoe „de hond is schurftig”,
mempadada bange „de aap heeft roode plekken op de
 billen”,

itandapio, van den stam *tanda*, met achtervoegsel-*i*, *tandapi*,
metanda-landapako nana ate „het kind bonst met zijn
 billen telkens tegen den grond”,

koepetand-apakomoe „ik zal je met geweld op den grond
 zetten”,

tedonta akoe, tetandapakomo „ik viel en kwam met mijn
 billen op den grond”.

Van den aap wordt dus gezegd, dat hij op de jonge
 pisangs ging zitten en ze vaneen scheurde door er telkens
 met zijn billen op te rijden en zich daardoor in de kroon
 te laten zakken, waardoor de stam uiteenging en het merg
 te voorschijn kwam.

Potae i Re'a. In dezen vorm is de *i* aan het begin in de
 uitspraak verwaarloosd. *Potae* staat dus voor *ipotae* „hij
 zeide” n.l. de schildpad. De neiging om deze *i* aan het
 begin te laten vallen is algemeen in het Morisch. *Motae*
 is „spreken”, *koepotae* „ik spreek”, maar ook „ik denk, ik
 vermoed”, *koepotae ba loemakomo mo'ala oewoi* „ik dacht
 dat hij was gaan water halen”.

*nggaa*², de geprenasaleerde en gemedialiseerde vorm van
 den stam *kaa* „eten”. De deelwoordsvorm *monggaa* is in
 gebruik bij de To Impo, in plaats van *mongkaa*.

Padole, het topmerg of de palmiet van pisang, sago, enz.
 De prenasaleering van dit woord is te verklaren uit den
 eigenaardigen bouw van den zin, die zonder twijfel traditioneel
 is en in verminkte taal is gesteld, met werkwoordsvormen
 zonder voorvoegsels en prenasaleering der aanvangsklanken.

Langkai „groot”. In het Bar. beteekent dit woord „man”.

Het is niet ongewoon, dat woorden als „man, mannelijk, oud” de beteekenis krijgen van „groot”. Ongetwijfeld is de beteekenis „man” van *langkai* de oorspronkelijke.

Pingkomo „op, weg, verdwenen, uit”,

mokopingko „opmaken”,

koepokopingko kinaakoe „ik maak mijn rijst op”,

pinokopingkomo kinaakoe, bai sema mokopingko „mijn rijst is opgegeten, wie heeft ze opgemaakt”?

kadolako „en zij gingen”.

Mewoea „vruchten dragen”, vergelijk de reeds gegeven voorbeelden van *me-*. Een ander voorbeeld is nog: *mentawoe loka poentikoe* „mijn pisang bloeit”.

namihina „niet meer” of „niet meer zijn”. Dit woord bestaat uit het praedicaat *nahina* met het encl. *mi*. Daar dit gevoegd is achter het bestanddeel *na* is het bewijs geleverd dat *nahina* bestaat uit *na* en *hina* en dat van *nahina na* het eigenlijk ontkennende bestanddeel is.

taronga „bijna, op een beetje na”, bestaat uit *ta* en *ronga*, welk laatste woord samenhangt met 't Mal. *dengan* „met, met dat, te met”. De eigenlijke beteekenis van *taronga* is dus dezelfde als die van ons „met, meteen”.

motaha „rijp, gaar”. De adjectieven hebben in het Mor. in het algemeen het voorvoegsel *mo*, dat wel niet anders kan zijn dan identisch met *ma* der Filipp. en Toradjasche talen. In deze laatstgenoemde talen wordt het nomen verbale der *ma*-vormen met *ka-* gemaakt. In het Mor. wordt *ko* niet in de plaats van, maar vóór *mo* gezet, dus: *komotahanomo* „het reeds rijp zijn ervan”. *Motaha* wordt dus als grondwoord beschouwd. *ko* moet hier ook weer identisch met *ka-*.

tamomarooco. Het voorvoegsel *ta* drukt hier uit het voor-nemen of den wil om de werking te verrichten. In het bovengenoemde *taronga*, verder in *taboelo* „indien” is de toekomende beteekenis van *ta* duidelijk.

momaroe „in een boom klimmen”, *tamomarooco* „hij wilde er in klimmen”. Andere voorbeelden zijn:

tamoloemako „willen gaan”.

tamomengese „ „ huilen”.

tamomonahoe „ „ koken”.

tamomotoeri „ „ slapen”.

<i>tamomonako</i>	willen	stelen".
<i>tamomolai</i>	" "	wegloopen".
<i>tamomengingisi</i>	" "	lachen".
<i>tamoteroempa</i>	" "	vallen".
<i>tamomelii</i>	" "	de trap afgaan".
<i>tamome'ensa</i>	" "	de trap opgaan".
<i>tamomentoro</i>	" "	gaan zitten".
<i>tamotekoeda</i>	" "	boos zijn, boos worden".
<i>tamotepeha</i>	" "	breken".

Kaipomaroë, bestaat uit 't voorv. *ka-* en het pron. praef. *i* gevoegd voor den stam *pomaroë*, het nomen verbale van *momaroë*, dus een secundaire stam „in hij klom (er in)".

Te'ala. Dit is een passieve of accidenteele vorm van *ala* „nemen, halen, pakken". Vooral met voorafgaande ontkenning hebben deze vormen met *te* eene potentieele beteekenis: „kan niet gedaan worden, wat het grondwoord aanduidt". *Nahi te'ala* „niet te nemen, niet te halen, niet te pakken". Naar de zeer ruime beteekenis van *ala* beteekent deze uitdrukking „niet te doen, niet te bereiken, niet te pakken".

nahi koete'ala „ik kan het niet halen, nemen, pakken".

nahi teboka „niet van elkaar te halen".

nahi te'oevwoe „niet uit te gieten".

nahi tebongkoe „niet te vellen" (van een boom).

nahi tekowali „niet kunnen gelukken".

nahi tepakoeli „niet geneeskundig te behandelen".

nahi terako „niet te vangen".

nahi tepokita „elkaar niet kunnen zien".

nahi te'oengkahi „niet te openen".

nahi tekoeda „niet kunnen boos worden".

tepoesoca „gescheiden".

me'walili „terugkeeren"

moboio „roepen".

kaipomaroë bestaat uit *ka*, voegwoord, *i*, pers. v.n.w., *pomaroë*, stam van *momaroë*, - *ako* achterv. met de beteekenis „voor, ten behoeve van", *ira*, korte vorm van het v.n.w. 3° pers. m.v. „En hij klom er voor hen in". Het achtervoegsel - *ako* is in het Morisch in druk gebruik, daar het nevens - *i* en - *a* het eenige suffix is. Wat in andere, verwante talen door - *ka* wordt uitgedrukt valt in het Morisch

binnen het gebied van *ako*. Het fungeert dus voor het Bar. *ka* en - *aka*. *Ako* duidt in het Mor. den naamval aan, waarin het indirect object staat. Voorbeelden zijn:

po'alaakono „haal voor hem”.

marwongkoaka „feestvieren voor”.

mompeoezwoiako „koken voor”.

mekorohako „met kracht doen”.

koeaiwako „ik kom hier om, terwille van”.

mo'ariako „ophouden, uitrusten voor”.

powe'ako „geef aan”.

petiako'ira „verdeel het onder hen”.

toetoerako „maak voort”.

koepewoatako „ik klim er in”.

paocakono „zeg het hem”.

koemo'anocako „ik wil er mee . . .”.

Men ziet uit bovenstaande voorbeelden, dat - *ako* voor ons verschillende voorzetsels vertegenwoordigt, die weder alle een naamval aanduiden.

oentoeno „de punt, spits, uiteinde”

oentoeno owoe „de punt van het hakmes”

oentoeno Laa „de bovenloop van de Laa”.

kaipongkaa „en hij at”; stam *kaa*, tweelettergrepig als zelfst. n.woord en stam van afleidingen: *mongkaa* „eten”. *kaipongkaa* „en hij at”.

poenti taha „rijpe pisangs”, voluit: *poenti motaha* „rijpe pisangs”, echter dikwijls als samenstelling en dan zonder voorvoegsel gebruikt.

kai'po'ema „en hij vroeg”.

koemoelisio, -oem-vorm van den stam *koeli* met het achtervoegsel - *i*.

kaileta'ikio, „gevormd van den stam *teta'i*, een acciden-teele vorm van het grondwoord *ta'i*, „poep”, die feitelijk beteekend „komen te poepen”, maar met ons werkwoord poepen gelijk staat. Hiervoor is gevoegd het v.n.w. 3^e pers. enkely. en achtergevoegd het suffix *i* met een tuschenklank *k*. Dit achtervoegsel *i* heeft hetzelfde karakter als in het Mal. Het duidt n.l. den naamval aan, waarin het indirect object staat. Vaak is het te vertalen door ons voorvoegsel *be* in „bespuwen, bepraten, behandelen”, enz. Voorbeelden zijn:

metoepchi „bespuwen”.

metiridi „sirihspeeksel tegen iets spuiten”.

mepidihi „bedruipen met vocht”.

woerosi akoene „bespuw, beblaas mij met medicijn”.

tawisio api kaimate „begiet het vuur, dat het uitga”.

pahehio beromoe „veeg het oogsmeer uit uw oog”.

kaiambawe'akonò. De stam van deze uitdrukking is *we* „geven”. De achtervoegsels zijn *ako* „(geven) aan” en *no*, voorn.w. 3^e pers. enkelv. De voorv. zijn *amba* „vervolgens, daarop”, *i*, 3^e pers. enkv., *ka* „en”. Het voegwoord *amba* „en vervolgens, daarop” wordt hier verbonden met den stam *we* tot de samenstelling „vervolgens geven”, want de *i* staat voor de samengestelde uitdrukking *ambawe*.

kakoeperweoeakomo. *Wewoe* is de stam, blijkbaar een herhaalde vorm van *weoe*; *ako* is het achtervoegsel „voor” en *moe* pers. v.n.w. 2^e pers. enkelv. *po* vormt het nomen verbale van *mowewoe*, *koe* is het pron. 1^e pers. enkelv. en *ka* is hier niet alleen verbindend voegw. maar heeft ook de beteekenis „dat, opdat” en maakt dus deze samenstelling tot een bijzin van doel.

pentoamoe, nomen verbale naast *mentoa* „afspringen”, dus „plaats van afspringen”.

kaipontasomi. Stam *taso* (Mal. *tadjam*), *montaso* „scherp”, *ipontaso* „hij scherpte ze”.

ampa „voetangel”, puntig bamboelatje, dat men schuin in den grond steekt om iemand zich zijn voeten te doen verwonden. Van dezen zelfden stam is de vorm *kaiampao* „en hij plantte ze”, Omdat het object hier levenloze dingen zijn, is het meervoud niet aangeduid. (Zie boven, bl. 217).

kaisikenoo, stam *keno*, met het voorv. *si*. Dit voorvoegsel beteekent de eenheid, maar daar de woorden voor „één” ook gebruikt worden voor „ander” is *si* ook het teken van wederkeerigheid geworden, zoodat *mesikenoo* beteekent „elkander vragen”.

Een ander voorbeeld is: *mesingkeroe* „met elkaar kuitschoppen”. Deze vorming schijnt echter thans in onbruik te zijn geraakt. De gewone vorm van het wederkeerig werkwoord is thans die met reduplicatie, zooals:

meloetoetoe „elkaar slaan”.

meloeloekoe „met elkaar vechten”.

metwoetwoeno „elkaar gooien”.

medodanda „elkaar trekken”.

mepopangkoe „elkaar met de vuist bewerken”.

meteo-teo „elkaar geleiden, elkaar brengen”.

mekoetoe-koetoei „elkaar luizen”.

mepoendo-poendoli ira „zij wasschen elkaar het haar”.

metobo-tobosi ira „zij ruilen goederen met elkaar”.

mebobatoe „met elkaar strijden”.

mesoesoempe'ira „zij schoppen elkaar”.

metotoposi'ira „zij slaan elkaar met de vlakke hand”.

mengingisi ira „zij lachen elkaar uit”.

megae-gaeopi „elkaar bedriegen”.

metoetoendoecki ira „zij slaan elkaar met stokken”.

metotolongki „elkaar bij den hals pakken”.

megegele „elkaar kietelen”.

In deze voorbeelden ziet men, dat woordherhaling en reduplicatie elkaar afwisselen. Maar het is duidelijk, dat de reduplicatie het op den duur van de woordherhaling zal winnen. De wederkeerige vorm aldus uitgedrukt, wil met de herhaling de wederkeerigheid der handeling aanduiden. Waarschijnlijk is de vorming met *si-* ouder, maar zij is thans nagenoeg in onbruik geraakt.

taboele „indien, wanneer, zie blz. 219.

mohopa „het blaffen van een hond”, hier is dit ook gebruikt van den nachtgeloofsvogel „*dahoe-dahoe ntolahoemoa*”, welke naam woordelijk beteekent; „als het ware de hond of het huisdier der goden”. Naar zijn geluid, dat op het blaffen van een hond gelijkt, is dit vogeltje aldus genoemd.

ntolahoemoa. In het Bar. luidt het *lamoa*. Waarschijnlijk bestaat het woord uit den stam *moa*, die identisch kan zijn met het Mal. *mojang* „voorvader”. Het bestanddeel *lahoe* is wellicht identisch met het Bar. *lasa*, een uitbreiding van *la*, hetwelk een lidw. voor den naam van vereerde personen is. *Lahoemoa* staat dan voor *lasoemoa*, *lasamoa*, en beteekent „heeren voorouders”.

mbole-mbolencano. Volgens onzen zegsman is dit kromme taal voor *malemalecano*. *Molena* beteekent schoon, schoongemaakt, van gras en onkruid gezuiverd. *Mole-molencano* is dus een onvolkomen woordherhaling van het adjectief *molena* met achtervoeging van het pron. suff. 3^e pers.

mesoensoe-soensoe. Deze herhaalde vorm beteekent, dat de

aap bleef liggen boven op de voetangels, die door de schildpad waren opgesteld. *Soensoe*, Mal. *soesoen*, is een laag, die op eene andere gestapeld is. De aap lag dus als een laag op die *ampa's*.

mia losokomo schijnt te beteekenen „iemand die zijn verdiende loon voor een slechte daad heeft gekregen”,

ndenahoe powe'ahoe poentikoe; *nahoe* is samengesmolten uit *nahi* en *oe*. Dit geschiedt in den 2e pers. enkelv. geregeld; in de andere personen niet, b.v. *nahi koelako* „ik ga niet”.

nahoelako „gij gaat niet”,

nahilako „hij gaat niet” (wellicht voor *nahi ilako*),

nahilolako „wij gaan niet”,

nahikilako „wij gaan niet”,

nahioelako „gijlieden gaat niet”,

nahidolako „zij gaan niet”,

oedontaiakoene; stam *donta* „vallen”; voorvoegsel *oe* pron. praef. 2e pers. enkelv.; *i* achtervoegsel 't welk hier den datief aanduidt „voor, aan”. *Akoene* indirect object in den 3en naamval uitgedrukt door *i*.

kaitembio „en hij droeg hem” (n.l. de schildpad den aap):

kaizawao „en hij bracht hem”; stam *wawa*.

i rodoha „naar huis”.

kaitoenoeo ensea woekoeno. De stam *toenoe* „branden, schroeien, roosteren” regeert hier twee vierde naamvallen; onmiddellijk van *toenoe* hangt af *woekoeno* en deze worden tot *ensea*. Men kan dus *ensea* bijstelling (appositie) van *woekoeno* noemen.

kaipokolio; stam *pokoli* of *koli*. In het laatste geval is *po* een voorvoegsel en is de vorm dus afgeleid van het nomen verbale. „En deed (ze) in.”

a balo „in een bamboe”. Het voorzetsel *a*, dat locatieve beteekenis heeft, is in wezen gelijk met het achtervoegsel *-an*, vandaar dat voor een woord dat met *k* begint, de oorspronkelijke sluiters nog als praenasaleering der *k* is overgebleven. *A ngkeoe* „op een boom”, *a ngkaradali* „in een boomnis.” Alleen voor de consonanten *k*, *t*, *p* wordt deze praenasaleering aangetroffen.

a dali „op een wortelblad”.

a gire „op de wenkbrauwen”.

a mpotoeria „op de slaapplaats”.

a rodoha „in het huis”.

a sinsi „op den ring”.

a tangkelari „op de scheen”.

a ntapaa „op het droogrek”.

a ntahi „op zee”.

a ntoniso „aan den vinger”.

Zooals blijkt uit het voorbeeld *tangkelari*, ontbreekt voor de *t* wel eens de prenasaleering.

kaitambeo, stam *tambe* „iets ergens bovenop leggen”.

i locatiefaanduider.

tapaa, met 't achtervoegsel *a* afgeleid van *tapa* „rooken”, dus „rookvliering, rookrek boven 't vuur”.

kaidontelalo, stam *lalo* „voorbij, gepasseerd”, *telalo* „voorbijgeraakt, voorbijgekomen”.

ira lako mponga'e „zij gaan snellen”. Hier is de stam van het werkw. *lako* „gaan”, 't welk het fut. omschrijft, samengesteld met het nomen verbale van *monga'e* „koppen-snellen”, het pron. 3e pers. m.v. is voor deze samenstelling geplaatst. Voorbeelden van dezelfde en van andere constructies zijn:

ira lako oewoi „zij gaan water halen”

ira lako tongalere „zij gaan naar den tuin”.

ira lako mpongkaa „zij gaan eten”,

ira lako mompoedoe „zij gaan hout halen”.

tetoro ira mpebakoe. De stam *toro* beteekent „stil, rustig. tot rust gekomen”; *mebakoe* „tusschen het loopen of werken door, ophouden om te eten”,

momama „pruimen”.

alakitamo „haal voor ons”. Het is een gewone manier van spreken om iets dat men voor zich zelf laat doen, voor te stellen ook in het voordeel van dengene, wien men het bevel geeft.

wewoeakita „maak voor ons”.

ponahoeakita „kook voor ons”.

posimpoakita „haal naar ons toe (een tak met vruchten b.v.)

obondeakita „maak het erf eens voor ons schoon”. De bedoeling is echter „voor mij”.

kadompetiao, stam *tia*, vgl. Bar. *fila* „deel”, Mor. *tia* „deel, aandeel” en als substantief ook gebruikt als voorzetsel „voor”, *tiakoe* „voor mij”.

kadooemari, stam *ari* „blijven, rust houden”, *oemari*, de *oem*-vorm daarvan.

kadooemari mpomama „toen hielden zij op met pruimen”.

kadompoliwo iramo „en zij maakten zich gereed om heen te gaan”.

liwo moliwo „aanstalten maken, zich gereed maken”.

me'alai „ver zijn”.

domengkaapomo; mengkaano „een weinig van iets eten, er van proeven”, naast *mongkaa* „eten”. Dit *domengkaanomo* geeft een voorbeeld van de Morische meervoudsvormen. De voorgevoegde persoonlijke voornaamwoorden die het meerv. aanduiden, n.l. *to* (1^e pers. incl.), *ki* (id. excl.), *i* (2^e p.) en *do* (3^e p.) worden voor den enkelen stam gevoegd om het tweevoud aan te duiden, dus:

tokitao „wij tweeën (waarbij de aangesprokene) zien het”.

kikitao „wij tweeën (maar niet de aangesprokene) zien het”.

ikatao „gij tweeën ziet het”.

dokitao „zij tweeën zien het”.

Om het meervoud aan te duiden, worden deze pronomina gevoegd voor de deelwoordsvormen der werkwoorden, aldus:

tomengkitao „wij velen zien het”.

kimengkitao (als boven, met uitsluiting van den aangesprokene).

imengkitao „gij velen ziet het”.

domengkitao „zij velen zien het”.

Het is hier het voorvoegsel *me* -, dat een meervoudig onderwerp aanwijst, tegenover *mo* - dat bij een enkelvoudig subject wordt gebruikt, b.v. *monsaka* „in water koken”, *mongkaa* „eten”, van een enkelvoudig onderwerp, *mensaka*, *mengkaa* id. van een meervoudig.

tawoekoero. Dit gaat door voor kromspraak van de Schildpad; *ro* staat voor *do*; *ta*- voor *tawoekoe* vindt men wel meer voor namen van lichaamsdeelen, b.v. Bar. *talikoe* „rug”, *takie* „arm”, Mor. *tangelari* „scheen”, *talinga* „oor”.

api, als voorzetsel „tusschen”, als zelfst. naamw. „smalle tusschenruimte”, b.v. *api ngkoekoe* „de ruimte tusschen vleesch en nagel”; *api ngisi* „de ruimte tusschen de tanden”; *api mpowoetoe* „tusschen de dakbindsels”. Vgl. Mal. *lapis*, Bar. *japi* en het Mor. *meapiako* „zich onder eene laag verbergen”.

kadomentihoo „en zij drukten die (met de nagels) dood”.
soea-soea „waar wel, waar toch?” De herhaling dient om de vraag algemeen te maken.

i toto sambi; *i toto* „vlak onder” is een praepositioneele uitdrukking. *Toto* is in 't algemeen „tegenstuk van iets”, *i toto* beteekent dus ook: „aan den onderkant”, omdat de onderkant de *toto* is van den bovenkant.

sambi „rak” langs den wand, waarop men allerlei huisraad bergt.

raoe, eigenlijk „daar”, Bar. *laoe*, maar wanneer er geen klemtoon of nadruk op valt is het ons „er”.

poeoe, Bar. *poe'oe*, Mal. *pohon* „het onderste, de stam, de grondvest, de oorzaak of aanleiding van iets”; *poeoe ensa* „de voet van de trap”; *a mpoeoe ensa* „onder aan de trap”.

simo „kleerluis”, de Mor. vorm van het algemeen Indonesische *toema*.

kadomebangkoeo io nohoe „toen wierpen zij het rijstblok om”; *tebangkoecomo keoe* „de boom is omgevallen”; *bangkoeo keoe* „vel den boom!”

looe o „daar, aldaar” nl. op een reeds genoemde plaats, te dier plaatse, aanw. voorn.w. met betrekkelijke kracht.

hina oewoi, *loeco mia medolo* „er is water, daar kunnen de menschen baden”; *lo'oi*, een aanwijzend woord met de beteekenis „daar, er”.

tapongka, benaming voor een ouden mannetjes aap, die als aanvoerder van den troep geldt.

pēlonsokiomo; stam *lonso*, voorv. *pe-*, achtervoegsel *-i* met den tusschenklank *k*. Dit achtervoegsel *i* duidt hier aan, dat de oude aap op den schildpad afsprong; *melonsoki* „bespringen”.

tokakahanio; voorvoegsel *-to* met accidenteel-passieve kracht. De stam is waarschijnlijk *kahani*. Het eerste *ka-* kan reduplicatie zijn na de ontkenning. Het Bar. heeft den stam *rani* „wenschen, begeeren”; *kahani* kan dus beduiden: „wat gewenscht wordt”.

kokoa koemakahanio „kunt ge dat verrichten, doen, dragen, optillen?” *koekoemakahanio* „ik kan het”; *komioe koa mengkahanio* „kunt gijlieden het doen?” *kami mengkahanio* „wij kunnen het”.

onae koa iwekita „dat zullen wij hem geven”, stam *we* „geven”.

po'isa „stamper”, nomen verbale van *mo'isa* „stampen”; *isakio* „ergens op stampen”.

toendoehio; stam *toendoe* „met een knuppel slaan; *hi* is zeer waarschijnlijk het achtervoegsel *-i* met een tusschenklank *h*.

kolongga „kippenmand”.

me'oeko „ergens ingaan, inkruipen”. *kita me'oekoo* „wij stoppen hem in, doen hem ingaan”.

medontaio, stam *donta* „vallen”, met het achtervoegsel *-i*, *medontaio* „hem laten vallen”.

wainto, een woord om mee te beklagen: „stakker, och armel”

mpomaroeakono, van *momaroe* met het achtervoegsel *-ako* „in een boom klimmen met” dus ook: „in een boom brengen”.

indi a ndi'aime „hier op deze plaats”.

nanapolahi is een geredupliceerd *napolahi*; synoniem is *napilahi*; *na* is ontkenningwoord; *napi* of *napo* „nog niet”, *nanapolahi* „nu nog niet”.

taha-tahaneako „nog meer opwaarts”; *ako* is richtingaanduidend. De stam is *tahane* „boven, naar boven”.

koehawe-haweomo „ik ben al voor goed aangekomen”.

kadomempaeakono „en zij trokken hem voort”; stam *pae*, waarschijnlijk hetzelfde woord als de benaming voor de rijst, vergelijk Bar. *tepaerakamo* „gesleept”. De stam is hier met het achtervoegsel *-ako* voorzien „en zij sleepten hem”, *tepaerakomo laero* „de rotan sleept met de uiteinden over den grond”; *tepaerakomo wocoeno* „haar haar sleept over den grond” (zooals een bos geoogste rijst).

kainoco „en hij dronk het”. Het onderwerp behoort eigenlijk meervoudig te zijn: *kadoinoeo*, maar het schijnt dat er in den loop van het verhaal niet altijd op gelet wordt.

po'iang „verblijfplaats”, stam *ia*; de vorm *iang*, met het achtervoegsel *-a*, vertoont in den tusschenklank nog den vroegeren sluitend van het huidige *ia*, dat dus vroeger *iang* is geweest, vergelijk de Sangireesche woorden *kaiang* „zitten” en *hiang* „wiegen” dus eigenlijk „rustplaats” en het Mal. *diam*. Van *ia* zijn weder afgeleid *inia* „dorp, stad”, eigenlijk „het bewoonde”, en *mia* „mensch” (Loinansch *mian*), voor *oemia*, dus eigenlijk „bewoner”.

kolele „krab”. Waarschijnlijk heeft dit woord een voorvoegsel *ko*. De stam *lele* beteekent in 't algemeen „rondgaan” b.v. van vuur dat zich verspreidt of van een slang, die rondkruipt, *loemele*.

si pengese „ween niet!” Hier valt op te merken dat het prohibitieve of vetatieve *si* met den imperatief wordt geconstrueerd; gewoonlijk is dit met zulke partikels niet het geval.

si pepaoe „niet spreken”.

si peoea „niet twisten”.

si pepalindo „niet spelen”.

*si poitoe*² „niet rondloopen”.

si pedolo „niet baden”.

si pomaroe „niet klimmen”.

kakoekasio, stam *kasi* „schaar van een krab, duizendpoot of garnaal”; „en ik knijp” of „dan zal ik knijpen”.

mo'oendeomo; *mo'oende* „verheugd”, stam *oende*, Bar. „prijzen, loven”, Napoesch „houden van, goedvinden”.

Morische Verhalen

OPGETEEKEND DOOR H. G. VAN EELEN EN J. RITSEMA,

Zendingen van het Nederlandsch Zendingenootschap,

EN UITGEGEVEN DOOR N. ADRIANL.

(Vervolg van blz. 229.)

2. Poe'oeno, ondae i Bange ka i Re'a mompaho poenti.

Pohona dolako mompahopoenti, i Bange ka i Re'a, te'o'asado. Oemari dopahoo, mekoele iramo.

Meeneomo, loemako iramo koe-mitao. Hawe ira a poenti pinahodo, kohaweno koa i Bange, toemandapio poenti pinahono ka ikaano padoleno.

Mesikeno i Bange: „Pia tangkemo ke omoe' leweno poentimoe, Re'a?" Soemangki i Re'a: „Daasatangkele weno." Onaemo ka ipesikeno mbo'oe i Re'a: „Pia tangkemo, ke Bange, leweno poentimoe?" Soemangki i Bange: „Tandapio, ntoemboerio, nggaa-nggaa mpadoleno."

Oemarido koemitao andio, mekoele iramo. Ka i meene ka dolako. Kanandiomio winewoedo sampo'oleo.

Sine poentino i Bange onae maate, nde ipewela-koemaano padoleno. Poentino i Re'a, onae mewoeaopmo.

2. Hoe de Aap en de Schildpad pisang plantten.

Op een keer gingen de Aap en de Schildpad pisang planten, elk van hen één. Nadat zij ze geplant hadden, keerden zij terug.

Toen het dag geworden was, gingen zij ze bekijken. Zij kwamen aan de pisangs, die zij geplant hadden; bij zijne komst ging de Aap zich nederzetten in de pisangstruik, die hij geplant had en at het merg er van op.

De Aap vroeg: „Hoeveel bladeren zijn bij jou aan je pisang, Schildpad?" De Schildpad antwoordde: „Slechts één blad is er aan." En daarom vroeg de Schildpad weder: „Hoeveel zijn bij jou, Aap, de bladeren van je pisang?" De Aap antwoordde: „Ik ben er in gaan zitten, ik heb den bast er afgehaald en het merg er van opgegeten."

Toen zij gereed waren met ze te bekijken, keerden zij terug. En den volgenden dag gingen ze er weer heen. Aldus werd door hen gedaan iederen dag.

Maar de pisang van den Aap die stierf, want door hem werd herhaaldelijk het merg er van opgegeten. De pisang van de Schildpad, die droeg vrucht.

Tehi-tehine motahaomo a ntœ-woe ngkeoeno. Loemakoomo i Re'a ta momaroeo poentino, ka ipomaroeako horino, nahi te'ala. Ka ipomaroeako boengkoeno, nahi te'ala. Te'osao mo maroe, mekoele moboio i Bange. Haweno koa i Bange, momaroe, ka ipongkaa; onaemo ka ipompepedontai i Re'a.

Ka idontaiakono i Bange koelino koa. Onaemo ka iakalao i Re'a i Bange, ipotae: „Dontaiakoene ari, Bange, owoemoe!” Mansano doemontaiakono owoeno, ibiniomo i Re'a, ka ipontasomi ampa.

Oemariomo toemasomio, ita'oomo. Koliwiomo i Re'a i Bange: „Ba oerongeo ma te'ingka, Bange, dahoedo Datœ mohopa, pentoamo indi'ai, a ngkolingaano andio.” Ka ipotae mbo'oe i Re'a: „Sine pontandoea koa poenti ka po'asingkeke.” Soemangki i Bange: „Hoembee!”

Loemakoomo raane i Re'a a wiwi ntoboe, mohopa. Mansano roemongeo i Bange ngangano i Re'a mohopa, mentoamo, kona ampa, maate. Mekoeleomo i Re'a, haweno koemitao, mateomo i Bange. I'alairamo poenti tinandoeano ka ikaano. Oemarino koemaa ira, mekoeleomo i rahado.

Na langen tijd waren ze rijp geworden aan de spruit van den boom. De Schildpad nu ging heen om in haren boom te klimmen en zij klom met hare zijde, het was niet te doen. En zij klom met haar rug, het was niet te doen. Toen wilde zij niet meer klimmen, zij keerde terug en riep den Aap. Toen de Aap gekomen was, klom hij in den boom en at (de pisangs) op, zoodat hem door de Schildpad herhaaldelijk werd verzocht (er eenige) voor haar naar beneden te werpen.

Maar de Aap wierp voor haar slechts de schillen naar beneden. Daarom gebruikte de Schildpad een list tegen den Aap; zij zeide: „Laat eerst eens voor mij je hakmes vallen, Aap!” Daarop liet deze voor haar zijn hakmes vallen, de Schildpad raapte het op en maakte er voetangels mee scherp.

Toen zij klaar was met ze te scherpen, plantte zij ze. De Schildpad droeg nu aan den Aap op: „Indien gij, Aap, zoo aanstonds de honden van den Vorst hoort blaffen, spring dan hier naar beneden, op deze kale plek.” En de Schildpad zeide ook nog: „Maar neem de pisangs in den bek en onder de armen.” De Aap antwoordde: „Goed!”

De Schildpad ging daarop weg naar den rand van het kreupelhout en blafte. Toen de Aap de stem van de Schildpad hoorde, die blafte, sprong hij naar beneden, kwam in de voetangels terecht en stierf. De Schildpad keerde terug en toen zij kwam, zag zij dat de Aap gestorven was. Nu haalden zij de pisangs, die hij in zijn bek had en aten ze op. Nadat ze klaar waren met eten, keerden zij terug naar hun huis.

Moboomo i Bange loemakoomo i Re'a, oemalao woekoeno i Bange ka itoenoe ensea.

Mansadontelalo walino mpo'ema ensea, iwee iramo woekoeno walido anoe tinoenoeno indi'oepoea.

Ndi ira me'olai, ibooli ira i Re'a, ipotae: „Nahi domento'orio woekoeno koa walido koewee ira.”

Onaemo ka dompekoele ira mpepateo i Re'a. Mehawe ira me'alao oease, ira me'oeseo i Re'a. Sine, mengingisi i Re'a, ipotaeako ira Bange: „Larana koa pendamoeado i Ine ka i Ama a boengkoekoe andio!”

Dompotae: „Tomempokolio a ngkolongga ka tomedontaio a oewoi.” Mansano roemongeo i Re'a paoedo Bange motae ira mempokolio a ngkolongga ka domedontaio a oewoi, mompengese-ngeseomo i Re'a, ipotae tamo mate.

Melako iramo, medontaio a oewoi, da'ipo itii a oewoi, tehehe i Re'a, mawongko aroano nde ta koa toewoe. Ipotaeka ira Bange, ihaweomo po'iangado ineno ka amano.

nTeriso ira Bange, ka domelako me'ala ira ambaoedo Datoe ka domensosoo ka imate koa i Re'a.

Mansado mensosoo oewoi andio, mo'are koa. mPo'ende iramo Bange nde tamo mate i Re'a. Onaemo ka ipotaeako ira i Re'a

Toen de Aap verrot was, ging de Schildpad heen, nam de beenderen van den Aap en brandde ze tot kalk.

Daarna gingen er makkers van (den Aap) voorbij en vroegen om kalk en zij gaf hun de beenderen van hunnen makker, die zij te voren had gebrand.

Toen zij reeds ver waren, riep de Schildpad hun toe en zeide: „Ze weten niet dat het de beenderen van hun makker zijn, die ik hun heb gegeven.”

Daarom keerden zij terug om de Schildpad te dooden. Toen zij waren aangekomen, namen zij eene bijl om de Schildpad te hakken. Maar de Schildpad lachte en zeide tot de Apen: „De litteekens der bijlslagen van Moeder en Vader staan hier op mijn rug!”

Zij zeiden: „Laat ons haar in eene mand steken en haar in 't water werpen.” Toen de Schildpad de woorden der Apen hoorde, zeggende dat zij haar in eene mand zouden steken en haar in 't water werpen, toen schreide de Schildpad er om en zeide, dat zij sterven zou.

Zij gingen dan heen en wierpen haar in het water; toen zij in het water was neergekomen, lachte de Schildpad en had schik, omdat zij in 't leven zou blijven. Zij zeide tot de Apen, dat zij was aangekomen in de woonplaats van hare moeder en haar vader.

De Apen haastten zich en gingen de buffels van den vorst halen en die zouden (het water) opslurpen en de Schildpad zou sterven.

Nadat zij het water hadden opgeslurpt, was het droog. Dat verheugde de Apen, want nu zou de Schildpad sterven. En daarom

Boengka: „Kasi-kasi ntawoe, kasi ntawoenolaki! Kasi-kasi ntawoe, kasi ntawoenolaki!” nTe'eme iramo ambaoe, waliomo hadio oewoi. Gagi, toewoeomo i Re'a, nde waliomo hadio oewoi.

sprak de Schildpad tot de Krabben: „Knijpt, knijpt de schaamdeelen, knijpt de schaamdeelen der stieren! Knijpt, knijpt de schaamdeelen, knijpt deschaamdeelen der koeien!” Toen moesten de buffels water loozen en zoo werd het water veel. En zoo kwam het, dat de Schildpad in 't leven bleef, want het water was veel geworden.

AANTEKENINGEN.

Poe'oeno, van *poe'oe*, Mal. *pohon*, enz. „stam van een boom, voornamelijk het onderste deel er van, grondslag, begin, oorzaak, reden”. De woordelijke vertaling van den titel is: „Het begin er van dat zij, de Aap en de Schildpad, pisang plantten”.

ondae, pers. voorn.w. 3^e p. m.v., ook gebruikt als hooge vorm van het enkelvoud, dus: Z.Ed., H.Ed. De wortel van dit woord is het over 't geheele Indonesisch taalgebied verspreide *da*, *la*, *ra*, dat optreedt als voorn.w. (Toradj. talen, Oud Jav. *sira*, Mal. *-da*, *-nda*, in *anakda*, *boenda*), als lidwoord voor eigennamen (Boeg. *La Tjala*, *La Ritoe*, Bare'e: *La Boeje*, *Ra Gompi*, Malegasi: *Ra Dama*) en als bestanddeel van titelwoorden (*ratoe*, *datoe*, Jav. *rama*, uit *ra ama*, enz.). *Ondae* is gevormd zooals de meeste pers. voornaamwoorden in 't O. Morisch: met een voorslag *o* en een achtergevoegde *e*, die een nadrukswijzer of een lidwoord is. De stam dezer woorden is de korte vorm der pers. voorn.woorden, die gewoonlijk in de Indon. talen als bezittelijk voorn.woord optreedt, n.l. *koe*, *moe*, *na*, *ta*, *mioe*, *ra*, door den voorslag *o* tot een tweelettergrepig en daardoor zelfstandig woord gemaakt, zooals b.v. in 't Mal. *éntah*, de zelfstandige vorm van *tah* is. Op deze wijze zijn ontstaan de vormen: 1e p. *ongkoeë*, 2e p. *omoeë*, 3e p. *onae*, 1e p. m.v. *ontae*, 2e p. m.v. *omioe*, 3e p. m.v. *ondae*, van welke vormen *omioe*, dat reeds een tweelettergrepigen stam had, geen *e* heeft achtergevoegd. *Ontae* is inclusief; de exclusieve vorm van den 1^{en} pers. luidt *omami*, juist zulk een vorm dus als *omioe*. De pronominale suffixen, die als bezittelijke voornaamwoorden optreden, zijn ook geheel dezelfde als de stammen

der pers. voorn.woorden; alleen zijn *na* en *ta* tot *no* en *to* geworden.

re'a „landschildpad” is verkorting van *lare'a*, Ampana'sch *rare'a*. Het grondwoord is wellicht *dare*; in de priestertaal van het Bare'e beteekent dit woord „huis”; met het achtervoegsel *-a* (Mal. enz. *-an*), kan *dare* dus beteekenen „van een huis voorzien, huisjesdier”.

pohona „eenmaal, een keer”, ook „op een keer”, is een geheel ander woord dan de overige vermenigvuldigende telwoorden, die gevormd worden met het voorvoegsel *pe-* voor den meestal geprenasaleerden stam, dus: *pendoea*, *pentoloe*, *pempaa*, *pelima*, *pensio* (negenmaal), enz. Waarschijnlijk is *pohona* van dezelfde afkomst als het woord *pamona*, de naam van de oudste vestiging der Toradja's op een heuvel aan den oever der Posso-rivier, dicht bij de plaats waar zij het Meer verlaat. In 't Sangireesch is *mona* „voorsteven”, *mõtmona* „zich richten op, zich toeleggen op” en *kalèmona* „eerst”. Het Toradja'sche *pamona* beteekent waarschijnlijk „eersteling, begin”. Als grondwoord van *mona* kan men *pona* aannemen, waaruit dan, door vocaalsplitsing, *pohona* zou moeten ontstaan zijn.

te'o'asado; de verdeelende telwoorden worden gevormd van den geredupliceerden stam, met voorvoegsel *te-*, dus: *te'o'asa* „ieder een”, *te'o'oroea* „ieder twee”, *te'o'otoloe* „ieder drie”, *tehoHopoeloe* „ieder tien”, *tesisiopoeloe* „ieder negentig”, *te'oasa'atoe* „ieder honderd”. Het achtervoegsel *-do*, dat (ook als prefix) den 3^{en} pers. m.v. aanduidt, geeft aan de uitdrukking de beteekenis: „ieder van hen één”.

meene, van den stam *ene*, waarvan zijn afgeleid: *meene* „dag, daglicht”, *meeneo* „den volgenden dag”, *meene andio* „heden, op dezen dag”. Dit *ene* is ook terug te vinden in het Mekongga'sche *lahoeene*, dat op blz. 156 van dezen Jaargang verkeerd is verklaard, wat het laatste gedeelte betreft. Het O. Morisch heeft voor „luchtruim, ruimte tusschen hemel en aarde”: *laromeene*, het Boengkoesch zegt: *tongano lahoemoa*, het Bare'e: *tongo ndaoa*. In *laromeene* is dan ook het bestanddeel *laro* id. met Mal. *dalam* „in, binnen”. Evenals *tongo ndaoa* in 't Bar. niet verschilt van *raoa*, zoo is ook *laromeene* hetzelfde als *meene*. En dan ligt het voor de hand om ook in *lahoe* hetzelfde woord te zien als in *laro*,

zoodat *lahoeëne* dus ook een locatieve naamval wordt van *ene*, woordelijk dus: „in het luchtruim, in de door de zon verlichte ruimte”. Hieruit volgt weder, dat het Boengkoesche *lahoemoa* en het Bar. *lamoa* ook dit *lahoe*, *la* = *laro* = *dalam* bevatten. Het bestanddeel *moa* is dan id. met Tawaelia'sch *mboa* „geest”, vgl. Bar. *kemboa* „door een geest bezeten, ontsteld, verschrikt”, en met W. Toradj. *boa* „ledig”, waardoor *lahoemoa*, *lamoa* ook weder „in de ruimte, de ledige ruimte” komt te beteekenen. Thans is het een woord voor „geest” in het algemeen en voor „de geesten der voorvaderen” in het bijzonder.

hawe ira *kohaweno*, enz. In *kohaweno* komt de verteller weder terug op het eerder gebruikte *hawe* „komen, aankomen”; *kohaweno* is *hawe* met prefix *ko-*, Indon. *ka-*, en suffix *-no*, Indon. *-na*, *-nja*, dus „zijn komen een feit geworden zijnde, nadat hij gekomen was”.

toemandapio; ook in No. 1 is dit *tandapi* gebruikt (blz. 218); hier hebben we met den *-oem*-vorm *toemandapi* te doen. *Tandapi* beteekent, evenals *mentoroki*, „zich op iets neerzetten”. De voorstelling is, dat de Aap in den uitlopenden pisangstruik gaat zitten, om dien uit elkaar te werken en zoo het merg of de jonge uitspruitsels kan bereiken, om die op te eten.

pia tangke; hier is *pia* verkort uit *ba opia*? „hoeveel?” In *pia* is het Jav. Minah. enz. *pira* „hoeveel” weder te vinden. *Tangke*, Mal. *tangkai*, Bar. *take*, is een classificeerend woord voor bladeren.

soemangki „antwoorden”, stam *sangki*, vgl. Bar. *mopasangke* „beurtzangen zingen”, zooals dat geschiedt tijdens den oogst in Midden-Celebes. In het Bar. is *sangke* „in de vlucht grijpen”, zooals een roofvogel doet met zijne prooi, en *sangki* „plotseling bij een poot grijpen”, zooals men doet om een varken te vangen. Uit het overdrachtelijk gebruik dezer woorden is dus de beteekenis „antwoorden” ontstaan, dus: het „vatten, opvatten, hernemen” van het toegeworpen woord.

onaemo ka, geheel dezelfde uitdrukking als in het Bar. *setoemo pai* „dat was het en, en zoo kwam het dat, daarom was het dat”. In het Bar. volgt op deze constructie steeds een conjunctief; in het Morisch is dit niet noodig.

tandapio, *ntoemboerio*, *nggaa-nggaa mpadoleno*; deze kromme taal behoort, blijkens de overeenkomstige plaats in No. 1, tot de vaste wendingen in dit verhaal. De juiste vormen zouden zijn: *koetandapio*, *koetoemboerio*, *koekaano padoleno*. Het deelwoord *montoemboeri* „van de huid, den bast of de schil ontdoen” is eigen aan de taal der To Impo; meer gewoon is in het Morisch *mowensili* in de beteekenis „villen, schillen”.

kanandio is samengetrokken uit *kana* „gelijk, als” en *andio* „deze, dit”, zooals ook *kanatoeoe* bestaat uit *kana* en *atoeoe* „die, dat”. Beide samenstellingen zijn dus te vertalen met „aldus”, maar *kanandio* wijst op hetgeen nog moet volgen, terwijl *kanatoeoe* terugwijst op hetgeen reeds is gezegd. Wel komt ook *ndio* zonder voorafgaande *a* voor, bv. *ndiomo* „dit is het”, maar in den herhaalden vorm *kanandio-andio* komt toch de *a* weder voor den dag. In den zin waarin hier *kanandio* is gebruikt, zou men *kanatoeoe* verwachten, maar *kanandio* is hier op zijne plaats, omdat de handeling duratief wordt voorgesteld en dus evenzeer op de toekomst wijst als op het verleden.

maate „dood, gestorven”. In sommige Morische woorden wordt in de voorlaatste lettergreep de klinker dubbel gehoord. Bij vlug spreken, als het woord niet in eene kleine of groote pauze staat, is deze rekking niet te hooren, maar staat het woord min of meer in pauze, of valt er nadruk op, dan wordt de geklemtoonde lettergreep gerekt. Zoo hoort men de vormen:

rocoendoe en *roendoe* „donder”.

leeloe en *leloe* „aardbeving”.

roodo en *rodo* „blijvend, stilzittend”.

soompo en *sompo* „genoeg”.

tiikoe en *tikoe* „rondom, omsluitend”.

piingko en *pingko* „op, verdwenen, weg”.

kontongaano en *kontongano* „midden in, onderwijs”.

pengkonaano en *pengkonano* „de beteekenis er van”.

nde ipcwela-koemaano padoleno „want door hem werd herhaaldelijk (onophoudelijk) het merg er van opgegeten”. Om aan te duiden dat iets onophoudelijk of herhaaldelijk geschiedt, wordt de stam samengesteld met *wela*, een woord dat „raken, treffen, wonden” aanduidt en hier als een soort

hulpwerkwoord optreedt. Zoo beteekent *wela oesa* „onophoudelijk regenen”, *wela mahaki* „herhaaldelijk ziek”, *wela mongkaa* „dikwijls eten”. In de uitdrukking *ipewela-koemaano* treedt als samengestelde stam op: *wela-koemaa* en vóór deze samenstelling wordt het prefix geplaatst, daarachter het suffix.

te'osaomo momaroe „hij wilde niet meer klimmen”; de stam *osa* beteekent „ademen”, vgl. Bar. *inosa* „het geademde, de adem”, *me'osa* „uitrusten”, woordelijk „op adem komen” en *osamo* „genezen, hersteld”, eigenlijk: „op adem”. In het Mor. beteekent *te'osa* „niet meer willend”, eigenlijk: „het er bij neergelegd hebbend, tot uitrusten, ophouden, op adem gekomen”, *te'osamo akoe mongkaa* „ik wil niet meer eten”, woordelijk: „ik ben tot ophouden, uitrusten, op adem gekomen met eten”.

ipompepedontai i Re'a „hij werd gelast door de Schildpad ze voor hem naar beneden te werpen”. De stam is *donta*, Bar. *ronta* „vallen”, de causatieve vorm met het achtervoegsel *-i*, *mompepedontai* is „bevelen naar beneden te werpen voor”. Feitelijk is deze vorm dubbel causatief: „doen doen-vallen”. Daarnievens komen, een weinig verder, de vormen *idontaiakono* „hij liet vallen voor hem”, *dontaiakoene* „laat vallen voor mij” en *doemontaiakono* „(hij) liet voor hem vallen”. Zooals reeds is gezegd op blz. 215, wanneer achter het suffix *-ako* nog een pronomen wordt gevoegd dat een *k* bevat, zooals *akoene*, *kita*, *kami*, *komioe*, dan wordt *-ako* verkort tot *-a*. In den eersten der hier voorhanden 4 vormen van *donta* moet *pe-* den bevelenden vorm (causatief) aanduiden; de herhaling van *pe-* drukt uit, dat de Schildpad herhaaldelijk het verzoek deed of het bevel gaf. De *-i* van *dontai*, die in alle 4 de vormen voorkomt, moet hier ook de kracht hebben om het intransitieve *donta* „vallen” (*tedonta* „komen te vallen”) transitief te maken, want *dontai* beteekent „laten vallen op”, dus „neergooien, afwerpen, naar beneden smijten”, terwijl *-ako*, dat in de 3 laatste vormen voorkomt, de beteekenis heeft van „voor, ten behoeve van”. De causatieve beteekenis van *dontai* zit dus hierin, dat het intransitieve *donta* transitief wordt gebruikt, zijn object regeerende in den locatief, aangeduid door het achtervoegsel *-i*.

iakalao, stam *akala* „list, streek”, overgenomen uit het Boeg. *akaləng* of het Mak. *akala'*, dat weder uit het Mal. (Arab.) stamt.

mansano doemontaiakono; het onderwerp van *doemontaiakono* is geattraherd door *mansa* „nadat”, evenals in de volgende voorbeelden die verder in dit verhaal voorkomen: *mansano roemongeo i Bange* „nadat hij het gehoord had, de Aap”, *mansado mensosoo oewoi andio* „nadat zij dit water hadden opgeslurpt”. *Mansa* trekt het onderwerp van het volgende werkwoord tot zich, in den vorm van het pron. pers. suffixum.

ibiniomo i Re'a „zij raapte ze op, de Schildpad”; *mobini* „oprapen”.

ipontasomi ampa, zie blz. 222. De stam *tasō*, Mal. *tadjam*, vormt *montaso* „scherp”, *montasomi* „scherpen, scherp maken”, *toemasiomi*, welke laatste vorm, evenals *doemontaiakono*, perfectisch is gebruikt, resp. na de partikels *oemari* en *mansa*, die beide het geheel afgeloopen zijn der handeling aanduiden. Ook *oemari* zelf is een *oem*-vorm.

koliwiomo i Re'a i Bange „de Schildpad droeg op, beval aan, gaf den raad aan den Aap”. Het W. Morisch heeft *oliwi* „overlevering”, het Bar. *awili* „opdracht van een stervende aan zijne nabestaanden”. Een dier 2 vormen moet omzetting zijn; indien hier het Jav. *wilis* syn. met *hitoeng*, *wilang* „tellen, opsommen” mag vergeleken worden, is het waarschijnlijk dat de Morische vorm *koliwi* voor *kowili* staat.

dahoedo Datoe; het meerv. suffix *-do* is hier beleefdheidsvorm van *-no* en heeft dus enkelvoudige beteekenis.

mentoa „naar beneden springen”, stam *toa*, Bar. „rechttop, staande”, nevens *tora* „opsteken, omhoog heffen”.

kolingaa „een plek gronds waar niets groeit”, Ampana'sch *kalingaa* „akker”, dus „schoongemaakt stuk grond”. De stam van dit woord is *linga*, dat oorspronkelijk „hooren” beteekent (vgl. *talinga* „oor”), maar verder ook „letten op, zorgen voor, geven om” beduidt. Zoo kan dus *kalingaa*, *kolingaa* „het verzorgde” beteekenen en verder nog „een stuk land dat van onkruid of ander gewas is ontdaan”.

montandoea, Bar. *molandjoea*, „met den bek vasthouden”; *mo'asingkeke* „onder den arm knellen, in den oksel vasthouden”, stam *keke* „oksel”. Over het voorvoegsel *si-*, zie blz. 222. Hier heeft *si-* waarschijnlijk ook wederkeerige beteekenis, om de beweging van arm en zijde die tegen elkaar aandrukken, weer te geven. De opdracht van de

Schildpad is gegeven om te zorgen, dat de Aap in zijn val toch nog eenige pisangs voor haar medebrenkt.

i'ala iramo poenti; met *ira* worden de Schildpad en hare familieleden bedoeld.

oemarino koemaa ira, wederom een *oem*-vorm in perfectische beteekenis.

ensea „kalk” is waarschijnlijk in vollediger vorm terug te vinden in Bar. *tentea*, het wisselwoord voor *teola* „kalk”. De stam *tente* beteekent „schudden, schokken” en wordt in het bizonder gebruikt voor het schudden van kalk uit de kalkbus, om ze bij de sirih te pruimen. *Tentea* beteekent dus „hetgeen uitgeschud wordt”; indien *ensea* voor *entea* en dit voor *tentea* staat, is dit woord dus van jongeren vorm dan het equivalent in het Bar.

mengingisi „lachen”, van *ngisi* „tand”, woordelijk dus „de tanden laten zien”. *Oease* „bijl” is synoniem met *ndamoe* en zoo is ook *me'oease* hetzelfde als *mendamoe* „met de bijl hakken”; *pendamoea* „de plaats waar men met de bijl hakt”. De beteekenis der woorden: *larano pendamocado i inc ka i ama a boengkoekoe andio* is deze: „de plooiën en groeven op mijn schild bewijzen reeds, dat mijne ouders vroeger al vaak met de bijl op mij hebben ingehakt, maar ik ben er tegen bestand”.

mompokoli „iets ergens in doen”.

kolongga, eene mand van gespleten rotan gevlochten, waarin dikwijls kippen worden vervoerd.

*mompengese*² „om iets schreien”, *mengese*² „schreien” (intransitief).

tehehe is het lachen van vrouwen, *tehaha* is het lachen van mannen; *hehe* en *haha* zijn klanknabootsing van lachen met hooge en met lage stem, terwijl *te-* den accideenteelen vorm maakt, zoodat dus het Morisch zegt „in den lach schieten”.

mawongko aroano „zijn gemoed was verheugd”. Ook het Bar. gebruikt *mawongko* in den zin van „blijde, verheugd”; *wongko* beteekent oorspronkelijk „hoogte, berg, verhevenheid”, vgl. *boengkoekoe*, enz.; de eigenlijke beteekenis is dus: „mijn hart is hoog geworden, mijne stemming is opgeheven”. Wellicht is *aroa* omzetting van *raoa*. Het Bar. kent nog, in de priestertaal, *rawa* voor „zon”, waarmede te vergelijken

vallen: Bentenansch *law* (voor *laoe*), Boesangsch *low*, Gajosch *lo* (voor *laoe*), Bis. *adlaoe*, Napoesch *alo*, enz. Dit *rawa* beteekent „de zon” en „de door de zon verlichte ruimte”; een andere vorm is *raoa*, die uitsluitend beteekent „luchtruim”. Waarschijnlijk is *rawa* een gesemivocaliseerde vorm van *raoa*, welk laatste woord dan het suffix *-a* (= *-an*) zou hebben. Dit komt met de plaatsaanwijzende beteekenis van *raoa* ook zeer goed overeen. *Raoa* gaat dus weder terug op *rao*, een woord dat in het Ampana'sch wordt gebruikt in de uitdrukkingen: *morao eo* „de zon is ondergegaan”, *woerimo rao* „het is duister”, *raomo koro Bongka* „de rivier Bongka is te zien”, *ma'i raongkoe* „ik moet poepen”. *Rao* heeft in den eersten en den derden zin de beteekenis „de schemerige verte”, in den tweeden zin dien van „luchtruim” en in den vierden zin dien van „geest”, n.l. „hetgeen den mensch levend maakt, zijn levend binnenste”. Dit laat zich kennen aan de inwendige warmte, die voor een deel ontsnapt bij het defaeceeren; zoo beduidt dus *ma'i raongkoe* eigenlijk „er komt geest (inwendige warmte, bedoeld zijn: faeces) van mij naar buiten”. In het Besoa'sch (O. Toradj. bergtaal) is *modao* „poepen”, in het Badasch en Besoa'sch is *hoemao* „stinken”, in het Togiansch is *rao* „hemel, luchtruim” en in het Bare'e is *Rao* de naam van een aanvoerder der *rampo* genaamde geesten. Ook de uitdrukking *maraoe*, Bar. „boos” beteekent oorspronkelijk „met geest, hitte”. In het Mongond. heeten de geesten der voorvaderen *karaoean* „de *raoe's*”. Het woord *laoe*, *raoe* is dus oorspronkelijk de zon, verder de door de zon verlichte en verwarmde ruimte, de zonnehitte, de warmtekracht, het magisch vermogen dat zich daarin openbaart, hart, gemoed, stemming. We mogen dus het Mor. *arao* met dit *laoe*, *raoe* voor identisch houden.

po'iangado ineno ka amano; met „de verblijfplaats van hare moeder en haar vader” bedoelt de Schildpad haar element, het water.

ambaoedo Datoe; juist als bij *dahoedo Datoe*, „de honden van den Vorst”, waarvan meer in het begin van dit verhaal is gesproken, worden de dieren die als bijfiguren optreden in de dierenverhalen, van den Vorst gehaald, de groote bezitter, bij wien alles te krijgen is.

tawoe beteekent in het Morisch der To Watoe „testikel”.

wat in het O. Morisch met *soe'oeloei* wordt aangeduid. Hier is het gebruikt als „schaamdeel” in het algemeen. De prenalaseering is aangebracht om de taal een weinig te verdraaien.

laki „buffelstier”.

bira „buffelkoe”; oorspronkelijk beteekent *bira* „spleet”. Eene buffelkoe die nog niet heeft gejongd, heet in het Morisch, evenals in het Bar. *loendara*; Boeg. *loenrara* is in de priestertaal het vervangwoord voor *ana dara* „maagd”, vgl. *manoe' loenrara* „kip die nog geen ei heeft gelegd”. Vgl. ook Soend. *dantèn*, een *krāmā*-vorm van *dara*, Mal. „maagd”, het grondwoord van *loendara*, *dalaga* (Tagalog), *raraha* (Tomboeloe'), *randaa* (W. Toradj.), *doelahoe* (Goront.), *dolago* (Bobongko'sch), *mahoeala* (Sangireesch), *maroeaja* (Minah.), *maroeala* (Talaotsch), *waroeaja* (Bentenansch), *mahoeaja* (Bantiksich); de 5 laatste vormen zijn ontstaan uit (*ma*)*rarara*.

nte'eme, letterlijk „komen te pissen”.

gagi, waarschijnlijk overgenomen uit het Boeg., n.l. *djadji*, met de beteekenis „zoo kwam het dat”.

3. Toetoeloe i Nggasi.

Loemako mo'itoe-itoe, ihaweo ta'i ambae kaialao, mo'ala lewe ngkeoe kaitoetoewiakono io ta'i ambae kabateno. Kaipentoro-toro oemiangakono melaleio.

Kadontelalo anoe nte'inso mpe-laoero, kadomensikenoo: „Hapa koa ke, Nggasi, tinoetoewimoe atoeoe?” Kaipotaeako'ira i Nggasi: „Silako meleloeoakinaadoe'ekoel!” Ipotae i Nggasi: „Nahi komioe me'olio?”

Dompotae: „Opia ke, Nggasi, olino?”

„Opaa lipa mo'ito kabate asa.”

3. Verhaal van den Spookaap.

Hij ging eens rondloopen en vond een buffelhoop en nam hem in bezit, terwijl hij boombladeren haalde en hij bedekte daarmede den buffelhoop en met zijn hoofd-doeck. En hij zette zich neder en zat er bij de vliegen weg te jagen.

En er kwamen (lieden) voorbij, die terugkeerden van het rotan halen en zij vroegen: „Wat toch, Spookaap, hebt ge daar bedekt?” Toen zeide de Spookaap tot hen: „Maakt niet de rijst van mijn heer open!” De Spookaap zeide: „Koopt gijlieden ze niet?”

Zij zeiden: „Hoeveel, Spookaap, is de prijs er van?”

„Vier zwarte sarongs en één hoofddoeck.”

„Heemo nde'e, Nggasi, lipa mo'ito opaa."

Kaipotae i Nggasi: „Si, pondeari kakoelako-lako, akoe koa boli komioe, taboele komioemo me-ngkaleo." Kailako i Nggasi, ndio ola-olai, mebolio: „Mengkale-omo!" Kadomengkaleo, ta'i amba-oe koa.

Kadome'oengkeo i Nggasi, domehaweo a ngkaradali, moweweo nana nsoe'oeleino. Kaipokolio ia balo, asa ngkaradali. Dompotae: „Omoeëmo nae, Nggasi, moko-ngkoro kami!" Ipotae i Nggasi: „See, belaa, mioe mbe'e! I sema koa tahoemawe komioe indiloane? Indi akoe moiangako baroekoe. Komba ndio asamo koa andio nggasi. Mapanggasi-nggasi: nggasi nto lewe-lewe, nggasi nto doe noenoe, hadio nggasi! Nahi komioe me'olio baroekoe alooe?"

„Opia ke, Nggasi, olino?"

„Tendeanomo alooe koepoma-akono asa tawa-tawa. Sine kakoe-lako; taboele metawa² akoemo, impetiamo."

Kailako i Nggasi, oelaiomo, mebolio: „Me'inoemo!" Me-wolili, metawa²: „Ndelenoe, ndelenoe, oli-olino nana ndoe'oele-ikoe!"

Kadomelako me'oengko, dome-hawemo mo'iangako soe'oeleino saa. Domensikenoo: „Omoeëmo atoele ihieno, Nggasi, mokongkoro kami; mpearoa koa, mbe'e!"

„Hier, Spookaap, hebt ge vier zwarte sarongs."

Toen zeide de Spookaap: „Stil, wacht, opdat ik een eind heenga, dan roep ik ulieden, of gijlieden het kunt openmaken." De Spookaap ging heen; toen hij een eindje ver was, riep hij: „Openmaken!" Daarop maakten zij het open, het was slechts buffeldrek.

Nu zochten zij den Spookaap op en vonden hem tusschen de wortelbladen van een boom, bezig de etter van zijne testikels te behandelen. Daarmede vulde hij bamboekokers, een geheele boomnis vol. Zij zeiden: „Gij zijt het, Spookaap, die ons hebt bedrogen!" De Spookaap zeide: „Och jellie stakkerts, vrienden! Wie zou jellie daar wel willen ontmoeten? Hier zit ik te passen op mijn palmwijn. Niet maar alleen ik hier ben spookaap. Er zijn vele soorten van spookapen: de spookaap van de bladeren, de spookaap van den rand van de waringin, er zijn vele spookapen! Koopt gijlieden niet mijn palmwijn daar?"

Hoeveel, Spookaap, is de prijs er van?"

„Daarvoor vraag ik slechts een gong. Maar laat mij eerst heengaan; wanneer ik op de gong sla, dan worde (de palmwijn) verdeeld."

Toen ging de Spookaap heen; toen hij reeds ver was, riep hij: „Ge kunt drinken!" Hij wendde zich om, sloeg op de gong: „Gong, gong, het is de prijs van de etter van mijn scrotum!"

Toen gingen zij heen en zochten hem en zij vonden hem terwijl hij slangeneieren zat te bewaken. Daarop vroegen zij: „Gij zijt die van zoo even, Spookaap, die ons hebt bedrogen; pas maar op, vriend!"

„Ndi akoe mo'iangako soe'oeloei manoeke. Nahi komioe mpo'oli soeloei manoe?”

„Hoio, kami koa mpo'oli. Opia ke olin?”

„Io soeloei manoe alooe te-ndeanomo koepo'emaakono asa ringgi.”

Kadomeweakono asa ringgi. „Si, pondeari kakoelako, koe koa boli komioe te'ingka; pompokaamo koa oemari api.”

Kailako; oelaiomo, mebolio: „Mensakaomo!” Kadomensakao, kadomengkaano, tewali ira loewoe saa, asa miamo koa anoe nahi tewia saa. Kailako oemoengke-oengkeo, ihaweomo kontoro-toro ia ngkeoe.

„Si ko, si ko ri akoe, Nggasi! Omoeemo mokonggoro kamikadontewali saa walikoe.”

„Nahi komba ongkoeë, talako moari.” Kadolako koemita-kitao ira, kadolako, dohawemo keoe langkai. „Po'ia-ia nde'ari kakoelako te'eme a mpoe'oeno keoe araoe.”

Kailako metendelako ia ngkeoe araoe, kaihawe oentoeno, hawe metawa-tawa: „Ndelenoe, ndelenoe, oli-olino nana ndoe'oeloeikoe!”

„En ik ben hier om op mijne kippeneieren te passen. Koopt gijlieden geen kippeneieren?”

„Jawel, die koopen we wel. Hoeveel is de prijs er van?”

„Voor die kippeneieren, daar vraag ik slechts een rijksdaalder voor.”

Toen gaven zij hem een rijksdaalder. „Stil, wacht totdat ik heenga, dan zal ik u straks roepen; maak maar vast vuur aan.”

Daarop ging hij heen; toen hij ver was, riep hij: „Kookt ze maar!” Toen kookten zij ze en aten ze op en zij werden allen slangen, slechts één man was er die geen slang werd. Deze ging daarop hem zoeken en vond hem zittende op een boomstam.

„Wacht jij, wacht jij maar op mij, Spookaap! Gij zijt het die ons bedrogen hebt, zoodat mijne makkers slangen zijn geworden.”

„Neen, niet ik, laat ons maar eerst eens gaan.” Toen gingen zij kijken naar hen en terwijl zij gingen, kwamen zij bij een grooten boom. „Wacht hier eerst, dan ga ik pissen aan den voet van den boom.”

Toen ging hij heen en sprong op dien boom en bereikte den top; boven gekomen, sloeg hij op de gong: „Gong, gong, het is de prijs van de etter uit mijn scrotum!”

AANTEKENINGEN.

Nggasi of *tanggasi* „spookaap” (tarsius), vgl. Mor. *tapangka*, Bar. *pongkanja* „oude aap, aanvoerder van een troep apen”; Mor. *tadinggi*, Bar. *djindjikee*, naam van een vogel met gevorkten staart; *takoero-koero*, soort van duif, *tadingi* „zwaluw”, *tangaja*, *taroerochako*, namen van vogels; *tantadoe* „sprinkhaan”, *tangke'eo*, een watervogel. Deze voorbeelden

maken het zeer waarschijnlijk dat *ta* een lidwoord of aanwyzend voornaamwoord is.

Nggasi is ident. met Bar. *gasi* „vlug”, Bimaneesch *kantji* „slim”, Jav. *kantjil* „dwerghert”, 't welk in de Javaansche dierenverhalen dezelfde rol heeft als de *nggasi* in de dieren-histories op Midden-Celebes, n.l. die van Reinaert de Vos.

Kaitoetoewiakono *kabaten* „en hij bedekte ze. met zijn hoofddoek”; stam *toetoewi*, Mal. *toetoe*, waarschijnlijk gevormd met het achtervoegsel *-i*, doch hier beschouwd als grondwoord en voorzien van het achtervoegsel *-ako*, dat in dit geval dezelfde beteekenis heeft als ons „be” in „bedekken”. *Kabaten* beteekent „met zijn hoofddoek”; *bate* is het (Jav.) Mal. *batik* en beteekent: een ingevoerde katoenen hoofddoek, die met een batik-patroon bedrukt is. Het woord voor „hoofddoek” is dus eigenlijk verzwegen. *Ka-* staat hier gelijk met het achtervoegsel *-ka*, dat in het Mal. den vorm *-kan*, in het Jav. den vorm *-akⁿ*, in het Bar. de vormen *-ka* en *-aka* heeft. Dit Bar. *-ka* heeft tot een zijner hoofdbeteekenissen de instrumentale, b.v. *watoe koewoenoeke asoe* „met een steen gooi ik den hond”, in het Mor.: *watoe koewoenoeke dahoe*, of ook: *dahoe koewoenoeke watoe*. Andere voorbeelden zijn: *ambae koetoendoehiako toeko* „den buffel sla ik met een stok”, *o ngara koewombasiako laero* „het paard sla ik met een rotan”, *itoendoehiakoene keoe* „hij slaat mij met een hout”, *keoe itoendoehiakoene* „met een hout slaat hij mij”, *manoe koeohoako laero*, of *koeohoako manoe laero* „ik vang de kip met een stuk rotan”.

Daar het achtervoegsel *-ka* in het Mor. niet bestaat en de *-ka*-functie, evenals in het Jav. door *ako* (*akⁿ*) wordt waargenomen, kan het eenige verwondering geven dat *-ka* in het Mor. als prefix optreedt. Wellicht is *ka* hier hetzelfde als het voegwoord *ka* „en”, dat dan ook synoniem kan zijn met het voorzetsel „met”, daar hetgeen men als middel gebruikt, gewoonlijk ook datgene is wat men met zich voert of bij zich heeft. Voorbeelden van dit *ka* geven de volgende zinnen:

koeboso bangkano amakoe kaboseno „ik roei de schuit van mijn vader met de roeispaan”.

ongkoë mobondei alereno amakoe kasaira „ik wied den tuin van mijn vader met een wiedmes”.

ambaoeno amakoe koebatoekio kaorwoe „den buffel van mijn vader onthals ik met een hakmes”.

Het blijft intusschen mogelijk dat dit *ka-* toch niet identisch is met het voorvoegsel-voegwoord *ka-*, maar inderdaad het suffix is dat in het Mal. *-kan* luidt. In dat geval zou dus het Mor. evenals het Bar., zoowel *-kan* als *-akan* hebben, n.l. *ka-* en *-ako* (Bar. *-ka* en *-aka*). Het suffix zou dan zijn losgemaakt van den werkwoordsvorm en als prefix zijn gehecht aan het indirect object, zoodat dus de zin: *koebosco bangkano amakoe kaboseno*, zou staan voor: *bangkano amakoe koebosekao boseno*. In het Parigisch (West-Toradja'sche taal) wordt *-ka* zoowel als suffix van het werkwoord gevonden als in den vorm van prefix aan het indirect object gehecht.

Oemiangakono, een *oem*-vorm van den stam *ia* met het achtervoegsel *-ako*, waarbij de oorspronkelijke sluiters van den stam *ia* als *ng* weder te voorschijn komt, vgl. Mal. *diam*, Mandarsch *dian*, West-Toradja'sche talen *gia*, *hia*, Bar. *gia*, *ria*, *wia*, Loinansch *mian*, Sang. *hiang* (wie), enz. Zie het op blz. 228 aangeteekende. Het woord is een voorbeeld van de R. L. D.-wet. De beteekenis van *oemiangako* is „zitten ter wille van, zitten bij, passen op, bewaken.”

melaleio „vliegen weggagen”, stam *lale* „vlieg”, met het achtervoegsel *-i* en de in het Mor. zoo gewone enclitica *-o*, zie blz. 217.

nte'inso „van het verrichten van eenige werkzaamheid terugkeerende”, b.v. van het rotan of water halen. De werkzaamheid van welke men terugkeert wordt uitgedrukt in den vorm van het nomen verbale met prenasaleering, b.v. *nte'inso mpoimo* „teruggekeerd van het landontginnen”, *nte'inso mpomeka* „teruggekeerd van het hengelen”, *nte'inso mpesikola* „teruggekeerd van het schoolgaan”, *nte'inso mpobondei* teruggekeerd van het wieden”. Ook de deelwoordsvorm wordt veel gebruikt, dus: *nte'inso momeka*, *mesikola*, *mobondei*. Van *nte'inso* is de stam *inso*, hetzelfde woord als Bar. *entjoe* „schuiven, verschuiven”, *teentjoe* „verschoven, van plaats veranderd”. In het Mor. beteekent dus *nte'inso* oorspronkelijk „weggegaan van”.

tinoetoewimoe „hetgeen door u bedekt is, uw bedeksel”. Het infix *in* is oorspronkelijk een aanwijzer van het praeteritum. In vele talen is echter dit gebruik beperkt tot de werk-

woordstammen die transitieve beteekenis hebben, waardoor de met *in* gevormde woorden vaak eene passieve beduidenis hebben gekregen. Zoo is *tinoetoewi* hier als resultaat der afgeloopen handeling *toetoewi* te beschouwen. Andere voorbeelden zijn:

kinila „het geziene”.

pinaho „het geplante”.

minama „het gepruimde”.

inia „het bewoonde”.

ininoe „het gedronkene”.

sinesa „het met de voeten gedorschte”.

winala „het omheinde”.

binondei „het tot tuin gemaakte”.

rinonge „het gehoorde”.

inike „de geklopte (boombast)”.

tinoewoe „het geleefde”.

inisa „het gestampde”.

kinaa „het gegetene”.

inimo „het ontgonnene”.

winila „het met klei gestopte”.

tinoenoe „het gerooste”.

meleloea „ontdekken, de bedeksels afhaken”.

kinaado; het door *oeëkoe* bepaalde *kinaa* heeft hier het achtervoegsel van den 3^{en} pers. m.v., omdat bij *oeë* „heer”, Bar. *poeë*, de beleefdheidsvorm moet worden gebruikt, dus: „Z.Ed.’s eten, het eten van Mijnheer”.

lipa „sarong”, overgenomen uit het Boeg.; het Morische woord is *sawoe*.

si, *pondeari*; hier is *si* de vetatieve of prohibitieve partikel, die is weer te geven met „stil, wacht eens”. Van *pondeari* is de stam *ari*; denzelfden stam heeft het Bar. *meari* „blijven, zich rustig houden”.

akoe koa boli komioe; *akoe* en *boli* zijn hier gescheiden door *koa*, ’t welk den nadruk op *akoe* doet vallen, want de bedoeling is „ik moet ulieden roepen” (en niet gij mij).

taoeloeloe is een onzekerheidswoord, ’t welk hier een bijzin inleidt, die afhankelijk is van *boli* en den inhoud mededeelt van wat er zal geroepen worden.

oengke, vgl. Bar. *soengke* „oplichten, vooral: eene bedekkende laag van iets aflichten”. Het voorvoegsel *me-* wordt veel

gevonden bij deelwoorden, die „zoeken, streven, trachten naar” aanduiden. Voorbeelden zijn:

me'cwo „gras halen”.

mckeoe „hout halen”.

mehoeloe „hars halen”.

melewe „bladeren halen”.

mebalo „bamboe halen”.

melaocro „rotan halen”.

merangka „takkebossen halen”.

mepakoeli „op geneesmiddelen uitgaan”.

mekoetoci „luizen zoeken bij iemand”.

see, een uitroep van verontwaardiging, vgl. Mal. *tjis*!

belaa, dit woord heeft, evenals in het Bar. *kanaa*, *onggaa*, een vocatief-accent, d.w.z. den klemtoon op de laatste lettergreep wanneer het als roepwoord wordt gebezigd. Zulke woorden als *bela*, in de West-Toradja'sche talen „vriend”, worden wel gebruikt om zich zelf en anderen te beklagen, gelijk ook het Bar. *pindongo* „stakkert, och arme”, van *rongo* „makker, kameraad” (althans oorspronkelijk, vgl. Mal. *dengan*; thans beteekent het „echtgenoot”).

mapanggasi-nggasi „vele soorten van spookapen”.

mapamia-mia „allerlei menschen”.

mapangara-ngara „allerlei soorten van paarden”.

mapamanoe-manoe „allerlei soorten van kippen”.

mapabangka-bangka „allerhande vaartuigen”.

maparodo-rodoha „allerlei soorten van huizen”.

mapalere-lere „allerlei tuinen, akkers”.

mapapae-pae „allerlei soorten van rijst”.

In dit *mapa-* vinden we terug het oude voorvoegsel van den causatieven vorm *pa-*, dat thans in het Mor. is verdrongen door *-ako*, zooals ook in het Jav. de causatieven thans worden gevormd met *akèn*. De echte beteekenis van een vorm als *mapahaki-haki* moet wel dezelfde zijn als b.v. in het Bar. die van *mamparocangkani* „iets voor den tweeden keer doen”. In het Mor. is dit *pokompindoca*, want het vroegere *paka*, welks eerste bestanddeel het hier behandelde *pa* is, heeft in het Mor. den vorm *poko*. *Mapahaki-haki* is dus woordelijk: „makende de eene ziekte na de andere”. De beteekenis „vele soorten” zit in de stamherhaling; *mapa-* geeft aan den vorm de beteekenis „doende ontstaan, makende

tot", maar dit samengestelde voorvoegsel heeft hier zijne kracht reeds verloren, zooals begrijpelijk is van eene taal die thans het causatief op eene geheel andere wijze vormt.

ntolewe-lewe; het proclitische *to* voor *taoe* „mensch" (geen Mor.) heeft in het Bar. ook vaak de beteekenis van ons achtervoegsel „-erd, -aard", vgl. in onze taal „wasscher" en „waschman"; *tolewe*² beteekent dus „die in de bladeren woont".

tendeano „slechts". De stam is wellicht *tende*, in het Mor. evenals in het Bar., „opgooien, opwerpen", in het Bar., gelijk in onze taal, ook gebruikt voor „eens probeeren of het wil gelukken"; *tendea* zou dus moeten zijn „hetgeen men als probeersel eens opwerpt", vandaar de beteekenis „slechts, niet meer dan".

sine kakoelako; *sine* is „nog niet, nog niet doen"; *kakoelako* is hier een conjunctief of optatief „dat ik ga", of „laat mij gaan". *Ka* is hier geheel hetzelfde als de proclitica die als verbindend voegwoord „en" dienst doet.

mensaka, mengkaa, zie blz. 226.

kontoro-toro „stil blijven zitten".

kolako-lako „aldoor maar heen-en-weer loopen (tot ergenis van anderen)",

kopaoe-paoe „aldoor maar spreken".

kongese-ngese „aldoor maar schreien".

kosike-sikeno „al maar door vragen".

kohaha-haha „al maar door lachende (van mannen)".

kohehe-hehe „aldoor maar lachende (van vrouwen)".

koia-ia „aldoor maar zwijgende".

kongai-ngai „al maar door kauwende".

kokaro-karo „aldoor maar krabbende".

komaha-mahaki „aldoor maar ziek zijnde".

kooema-oemangi „al maar door waaien".

koesa-oesa „aldoor maar regenen".

kokoli-kolimboe „aldoor maar in de sarong gehuld".

komapa-maparo „aldoor maar schor, heesch zijnde".

In het Bar., in het Boeg. en in de Minah. talen is deze vorming (*ka-* met herhaalden stam) in dezelfde beteekenis, zeer gebruikelijk.

metendelako „zich omhoog werpen". Voorbeelden van vormen met *me-* en *-ako* in dezelfde beteekenis zijn:

medontaihako „zich laten vallen".

- mebangkocako* „zich over den grond wentelen”.
mesomboelako „naar boven springen (zooals een visch boven water)”.
meoesocpako „zich tusschen andere dingen insteken, ergens tusschen kruipen”.
mentoctocrako „zich haasten, zich vlug bewegen”.
mepaerako „zich in een langen stoet voortbewegen”.
meweweako „zich slingeren om iets heen”.
meloendiako „zich rollen”.
meapiako „zich onder een laag verbergen” (vgl. blz. 226).
metanda-tandapako „op en neer rijden, op den grond bonzen”.
mewocatako „zich naar boven begeven”.
meiniako „zich stevig vasthouden”.
metadi-tadiako „zich heen-en-weer wentelen”.
me'engkahako „zich naar boven bewegen”.
mesakiako „zich over de rivier zetten”.
mepaoeako „spreken over”.
mesikenoako „om iets vragen”.
ndoe'oelocikoe, voor *nsoc'oelocikoe*, een kromsprakige wijziging van het onfatsoenlijke woord *soe'oeloei*.
-

V.V. 316

MEDEDEELINGEN

van wege het

NEDERLANDSCH ZENDELINGGENOOTSCHAP

Tijdschrift voor Zendingswetenschap

Onder Redactie van

Dr. A. M. BROUWER, Dr. F. J. FOKKEMA,
Dr. J. W. GUNNING en Ds. JOH. RAUWS.

Drie en Zestigste Jaargang.

Redactie- en Administratie-adres:

ZENDINGSBUREAU — OEGSTGEEST

1919

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1312 0377

Morische Verhalen

opgeteekend door H. G. VAN EELEN en J. RITSEMA,
Zendingen van het Nederlandsch Zendinggenootschap,
en uitgegeven door N. ADRIANI.

(Vervolg van Jrg. 62, blz. 295.)

4. Toetoeloeno i Eloe-eloe.

Mo'ia ira Datoe mekambia, nahi dopompoli, nahina atado. Tehi-tehine dopekambia me'ana iramo, oroea ira, pada beine. Tehineomo dompo'ia mateomo amado ka inedo. Gagi oroe-oroea iramo koa mo'ia a rodohado.

Onae koa wineweoedo lako me'oti-oti a wiwi ntahi. Tehi-tehine ihaweomo ocaino kola-kolame woelaa. Asa dohaweo kola-kolame woelaa andio, mekoete iramo i rodoha.

Ka dohawe i rodoha ka i'aloa ocaino Kola-kolame, ka isikenoo Kolame: „Ke isoeamo inemoe ka amamoe?” „Ongkoeë da ongkoeë, mateomo inekoe ka amakoe”. Borono pengese eloe-eloe andio. Nahi tehine dopo'ia, haweomo anano Datoe tama asa. Borono ihawe, mepaako ira ta koemombia ira. Sina nahi dobehe.

4. Het verhaal van de Weezen.

Er was eens een vorst, die getrouwd was, hij was niet rijk, hij had geen slaven. Nadat ze een tijdje getrouwd waren, kregen zij kinderen, twee, allebei (uitsluitend) meisjes. Nadat ze een tijdlang samen gewoond hadden, stierven haar vader en hare moeder. Dus woonden zij met haar tweeën in haar huis.

Toen was hare bezigheid strand-produkten bij eb te gaan zoeken aan het zeestrand. Na een poos vond de jongste een gouden garnaal. Zoodra ze deze gouden garnaal gevonden hadden, keerden ze naar huis terug.

Toen ze thuis kwamen, nam de jongste de Garnaal, en de Garnaal vroeg (er naar): „Waar zijn wel uw moeder en uw vader?” „Wat mij betreft, mijn moeder en mijn vader zijn reeds dood”. Toen weende deze wees. Niet lang daarna kwam er een zoon van Datoe aan. Toen hij aankwam, sprak hij er met haar over, haar te willen (zullen) trouwen. Maar zij wilden niet.

AANTEKENINGEN.

Dit verhaal is eene zeer korte en onvolledige wedergave van het bekende Indonesische verhaal van een paar hulpe-looze weezen, die uit den nood worden gered door een dier, dat hun voedsel verschaft. Boosaardige benijders weten hun het dier te ontnemen en het te dooden, maar de weezen vinden zijne beenderen terug en begraven ze. Uit die beenderen groeit een wonderboom op, die allerlei kostbaarheden tot vruchten en bladeren heeft en die alleen maar voor de weezen toegankelijk is. Daardoor leven zij voortaan onafhankelijk en kunnen alle hulp van anderen afwijzen. Hier moet dus de Garnaal als het reddende dier optreden, maar de verteller heeft dit geheel overgeslagen. (Adr.)

Toetoeloeno, gevormd van *toetoeloe* „verhaal”, en *no* bezitt. voornaamw. 3e persoon enkelvoud. De andere vormen met achtergevoegde bezitt. voornaamw. zijn:

toetoeloekoe, 1e pers. enk.

toetoeloemoe, 2e pers. enk.

toetoeloe mami, 1e pers. meerv. exclusief.

toetoeloeto, 1e pers. meerv. inclusief.

toetoeloe mioe, 2e pers. meerv. of enkelv. beleefd.

toetoeloedo, 3e pers. meerv. of enkelv. beleefd.

Bij alle woorden ligt de klemtoon op de voorlaatste lettergreep, zoodat deze verspringt, zoodra iets achter het woord wordt gevoegd. Valt dus bij *toetoeloe* de klemtoon op het tweede *toe*, bij *toetoeloeno* valt hij op *loe*.

Van *toetoeloe* zijn afgeleid *montoetoeloe* „een verhaal doen”, *toemoetoeloco* „iets vertellen”. Zie voor de *m*-vormen en de *oem*-vormen hieronder bij *koemombia* en voor *toetoeloe* verder Dl. 62 van dit Tijdschrift, blz. 215.

Eloe-eloe „wees”. „Hij is een wees” wordt uitgedrukt door *onae eloe-eloe*. Weezen zijn zeer geliefde onderwerpen voor verhalen, omdat zij hunne natuurlijke verzorgers onder de gestorvenen hebben en dus in nauwe betrekking tot de dooden staan.

Mo'ia ira Datoe, *mo'ia* of *mo'ia-ia* is „wonen, verblijf houden”, ook „blijven”. Het komt zoowel in den deelwoords-vorm voor, zooals in dit verhaaltje, als in den vervoegden vorm met *po'ia* als stam, b.v. *koewangoeo raha andio ka*

koepo'ia indi'ai „ik richt dit huis op opdat ik hier wone”.

„Plaats van wonen” is *po'iana*, gevormd door den *po-* of *pe-*vorm met achtergevoegde *-a*, zooals ook:

potoeria „slaapplaats”, stam *toeri*.

ponahoea „kookplaats”, van *monahoe* „koken”, stam *nahoe*.

pentangoa „venster”, van *mentanggo* „uit het venster van boven naar beneden zien”, stam *tango*.

po'inoea „drinknap”, van *mo'inoe* „drinken”, stam *inoe*.

polaboea „smidse”, van *molaboe* „smeden”, stam *laboe*.

po'anggae „werkplaats”, van *mo'angga* „werken”, stam *angga*.

po'asaa „plaats, waar verkocht wordt”, van *mo'asa* „verkoopen”, stam *asa*.

Bij *po'iana* is tusschen den stam en het achtergevoegde *a* een tusschenklank, n.l. *ng*. Nog een voorbeeld hiervan is *kaanga* „voedsel, hetgeen gegeten wordt”. In het eerste geval is de *ng* uit *m* ontstaan (vgl. Mal. *diam*), in het tweede geval uit *n* (vgl. den algemeenen Indon. vorm *kan* of *kaen*).

Behalve het zooveen genoemde *kaanga* worden nog eenige woorden gevormd van den enkelen stam met het suffix *a*. Een voorbeeld hiervan is *lakoā* in het zinnetje:

isoea lakoamoe? „waar gaat ge heen?” gevormd van *lako*, stam van *loemako* „gaan”.

Ira, persoonl. voornaamw. 3e persoon meervoud of enkelvoud beleefd.

Dit *ira* wordt gebruikt naast *ondae*, evenals *kami* staat naast *omami* (1e pers. meerv. excl.); *kila* staat naast *ontae* (1e pers. meerv. incl.); *komioe* staat naast *omioe* (2e pers. meerv. of enkelv. beleefd). *Ira* moet of uit het verband duidelijk bekend zijn, of het wordt uit den zin zelf nader aangeduid. Zie verder hierover onder *ihaweo*.

Voorbeelden: *opia walimoe?* „hoeveel makkers heb je?” *onoo ira* „zes” (met hun zessen).

koepaoeako ira mokole nahina koa halakoe „ik zei den vorst, dat ik geen schuld had.

soemangki ira nana'ote andio, dopotae: kami aiwa oemoe-ngkeo ine mami „deze kinderen antwoordden, zij zeiden wij komen onze moeder zoeken.

Mekombia „trouwen”, *kombia* „echtgenoot, echtgenoot”; *mekombia kami mia atocoe* „ik trouw met die persoon”; *oeaikoe ka akamoe mekombia ira* „mijn jongere broer (zuster)

trouwt met uw oudere zuster (broeder); *amano mia atoeoe mopokombia ira mia atoeoe* „de vader van dien man huwelijkt die persoon uit; *amakoe ipopokombia akoe ka mia atoeoe* „mijn vader trouwt mij aan die persoon uit”; *mia atoeoe tehincomo ipekombia* „die mensch is al lang getrouwd”; *mia lano leleo mekombia* „mensen zijn gewoon te trouwen”.

Nahi, ontkenningsswoord; *nahina* „er is niet”, *hinao* „er is”. *hinao asa toetoeloe mia anoe mompepate kombiano* „er is een verhaal van iemand, die zijn vrouw doodde.

koelako monahoe, ka ihina kaangakoe „ik ga koken, opdat er voedsel voor mij zij”.

nana'ote atoeoe da ihieno ihina „dat kind is pas zooeven geboren.”

namihina „er is niet meer”.

si, sii of *osi'i*, verbiedende partikel (Mal.djangan).

kasimihina anoe mewinso-winso „opdat er niet meer zijn, die als maar binnenkomen”.

Nahi dopompoli; mompoli „rijk”. Een vervoegde vorm staat hier naast een deelwoordvorm;

ik ben niet rijk, *nahi koepompoli, nahi mompoli akoe*.

gij zijt niet rijk, *nahi oepompoli, nahi mompoli omoeë*.

hij is niet rijk, *nahi ipompoli, nahi mompoli onae*.

wij zijn niet rijk (excl.), *nahi kipompoli, nahi mompoli omami*.

wij zijn niet rijk (incl.), *nahi topompoli, nahi mompoli kita*.

gijl. zijt niet rijk, *nahi ipompoli, nahi mompoli komioe*.

zij zijn niet rijk, *nahi dopompoli, nahi mompoli ondae*.

maamakoe mompoli, „mijn oom is rijk”.

amano mompoli lahi sekono maamakoe „zijn vader is rijker dan mijn oom”.

mia atoeoe mo'asa hoeloe, onaemo koa ka imompoli „die mensch verkoopt damar (handelt in damar), daardoor is hij rijk”.

oeëkoe anoe tedoa mompoli i wita andio „mijn grootvader is de rijkste in dit land”.

Een vorm als *imompoli* komt herhaaldelijk voor, bijv.:

montondoe lahi tinembikoe, onaemo ka imahaki we'oeckoe „mijn vracht is te zwaar, daardoor doet mijn nek zeer.”

Atado „hunne slaven”, of „Zijne Edele's slaven.”

Tehi-tehine, de herhaling verzwakt de beteekenis van het

grondwoord *tehine*, dat „langen tijd” beteekent. Hiervan zijn vele voorbeelden te geven, als:

langka-langkai van *langkai* „groot.”

kode-kodei van *kodei* „klein.”

onda-ondalo van *ondalo* „diep.”

hadi-hadio van *hadio* „veel.”

onda-ondaoe van *ondaoe* „hoog.”

mo'i-mo'ito van *mo'ito* „zwart.”

mopoe-mopoete van *mopoete* „wit.”

mongkoe-mongkoeni van *mongkoeni* „geel.”

mola-motaha van *motaha* „rijp, rood.”

mompo-mompoli van *mompoli* „rijk.”

monta-montaso van *montaso* „scherp.”

moi-moiko van *moiko* „goed, mooi.”

mosa-mosa'o van *mosa'o* „slecht.”

Beine „vrouw, vrouwelijk”, Boven-Morisch *irawai*, Karoe-nsi'e en Padoë *tina*, welk laatste woord hier alleen van dieren gezegd wordt.

Dompo'ia. In het Morisch wordt in de vervoege werk-woorden verschil gemaakt tusschen dualis en pluralis: bij den dualis komt het voorgevoegde persoonlijke voornaamw. voor den enkelen stam of den nominalen vorm, bijv.:

kikaano „wij (excl.) eten het.”

torongeo „wij (incl.) hooren het.”

iwawao „gij brengt het.”

dopepateo „zij dooden het of hem.”

Bij den pluralis, wanneer er dus van meer dan twee subjecten sprake is, wordt voor den enkelen stam eerst nog *me-* gevoegd, of wordt de *p* gepraenasaleerd, bijv.:

kimengkaano „wij (excl.) eten het.”

tomerongeo „wij (incl.) hooren het.”

imewawao „gij brengt het.”

dompepateo „zij dooden het of hem.”

tompompahoo „wij (incl.) planten het.”

impewangoeo „gij richt het op.”

Ama „vader”, *lama* „man”, bij de To Impo (Koro Walelo) *toeama*; *maama* „oom.”

Ine „moeder”, ook *nene*.

naina „tante of stiefmoeder”, verkorting van *ina-ina* „oneigenlijke moeder.”

Gagi, letterl. „worden, ontstaan, gebeuren”, ontstaan uit *djadji* Boeg., door het Morisch, dat geen *dj* heeft, overgenomen. *nahi gagi* „het gaat niet, het lukt niet, het gaat niet door.” *ka igagi* „opdat het lukke.”

Het woord is echter geheel kleurloos geworden, zoodat het nu in den regel beteekent: „toen, vervolgens, daarna.” Dit is het geval in de verhalen, waar *gagi, onae koa* en *borono* elkaar afwisselen.

mia atoeoe mahaki, gagiano mate „die mensch is ziek geworden en vervolgens gestorven.”

Oroe-oroea iramo koa „zij waren met haar tweeën.

Andere voorbeelden van verdubbeling bij telwoorden zijn:

asa-asakoe „ik alleen, op m'n eentje.

asa-asamoe „gij alleen.”

asa-asano „hij alleen”.

oto-otoloe ira „met hun drieën”.

opa-opaa ira „met hun viereen”.

oli-olima ira „met hun vijven”.

oa-oaloe ira „met hun achten”.

hopo-hopoeloe ira „met hun tien”.

hopo-hopoeloe ka asa ira „met hun elf”.

roea-roeapoeloe ira „met hun twintig”.

halo-halopoeloe ira „met hun tachtig”.

Koa heeft geen bepaalde beteekenis, maar wordt hier en daar in den zin geplaatst als tusschen-woordje. Vgl. *Sang. koa'*, syn. met *anoe*.

Mo'ia a rodohado. Er zijn twee plaatsaanduidende voorzetsels in het Morisch, nl. *a* en *i*. Wanneer het eene en wanneer het andere gebruikt moet worden, kan ik alleen nog bij gissing zeggen. Het komt mij voor, dat voor sommige woorden altijd *i*, voor andere altijd *a* geplaatst wordt, terwijl voor enkele woorden zoowel het eene als het andere gebruikt kan worden, zonder dat de beteekenis verschilt.

Voorbeelden van het voorzetsel *i*:

loemako akoe i raha „ik ga naar huis”.

nde mahaki amakoe mo'ia i raha „want mijn vader is ziek, die thuis is (blijft)”.

tisomo Toea Petoro ta hawe i Tinompo „morgen zal de Gezaghhebber te Tinompo aankomen”

rahado Bonto i Tinompo „het huis van den Bonto is te Tinompo.”

i inia „in het dorp, (naar het dorp).

i sikola „in de school (naar school)“.

i langi „in de lucht, in den hemel“.

Voorbeelden van het voorzetsel *a* :

a oembele hadio rege, nde mokoela oleo, ambae mpo'ia ira a oembele „in den modderpoel is veel modder, want als de zon warm is, houden de buffels verblijf in den modderpoel“.

koewawao ambae a oembele „ik breng den buffel naar den modderpoel“.

a ntoboe hadio tehoe „in het bosch zijn vele muizen“.

hadio kinitakoe oela a ntoboe atoeoe „ik heb vele slangen in dat bosch gezien.“

kekitao bonti meloeloe a ntoboe atoeoe „ik zag een wild zwijn in dat bosch vluchten“.

booe leleo mo'ia a oewoi „visschen zijn gewend in het water te leven“.

loemako akoe a oewoi „ik ga naar het water“.

hinao kondehora mo'ia a wila, ka a oewoi, ka i langi „er zijn dieren, die op de aarde (grond) leven, en in het water, en in de lucht.“

a boeroea „in de kist“.

a nsala „op den weg, op weg“.

a ngkoero „in den kookpot“.

a ahi „in de waterbamboe“.

a ngkeoe „in den boom“.

a banka „in de schuit“.

a ntoroekoeno „op den berg“.

a ntoko „in den winkel“.

a ngkaranda „in den stal“.

Zoowel *i* als *a* worden gebruikt bij:

raha of *rodoha* „huis“,

tongalere „niet bevoeide akker“.

Eigenaardig is het gebruik van *i* en *a* samen in het volgende zinnetje:

tephawe ira i Lare'a ka i Lagiwa ia nsala „de Schildpad en het Hert ontmoetten elkaar op den weg“.

Onae koa is verzwakt tot „toen“ (zie bij *gagi*).

Onae (koa) ka of *onaemo (koa) ka* beteekent: „daarom“.

matcomo amano ka ineno, onaemo ka ipengese eloe-eloe andio „haar vader en haar moeder waren reeds gestorven, daarom schreide deze wees“.

onaemo ka koe'aiwa ramai, nde koerongeo mahaki lahi amakoe „daarom ben ik hierheen gekomen, omdat ik gehoord heb, dat mijn vader zeer ziek is”.

pingkoomo baoe tehoeno, dokaano anano, onaemo ka itekoeda „zijn muizenvleesch was op, zijne kinderen hadden het opgegeten, daarom was hij boos”.

Wineweoedo „hun bezigheid, hetgeen ze doen of gedaan hebben”.

moweweoe „doen, maken”.

koeweweoeo „ik maak het, ik doe het”.

wineweoekoe „hetgeen ik gemaakt of gedaan heb”.

Het infix *-in-* drukt het produkt uit, dat door de handeling is voortgebracht of datgene wat de handeling heeft ondergaan, b.v.:

kinaa „hetgeen gegeten wordt”, van (*mong*)/*kaa*.

binoeri „het geschrevene”, van (*mo*)/*boeri*.

kinita „het geziene”, van (*mong*)/*kita*.

pinepate „hetgeen gedood is”, van (*mom*)/*pepate*.

inahoe „hetgeen gekookt wordt”, n.l. groente, van (*mon*)/*ahoe*.

inasa „het verkochte”, van (*mo*)/*asa*.

Lako „gaan”, *loemako*. Dit woord wordt als een werkwoord vervoegd:

koelako „ik ga”.

oelako „ge gaat”.

ilako „hij gaat”.

kilako of *kimelako* „wij gaan” (excl.).

tolako of *tomelako* „wij gaan” (incl.).

ilako of *imelako* „gij gaat”.

dolako of *domelako* „zij gaan”.

Een voorvoegsel heeft *lako* niet, vandaar dat het plaatsaanduidende nomen is *lakoa* (zie bij *mo'ia*). Alleen de oemvorm bestaat als deelwoord (zie hierover onder *koemombia*).

Me'oti-oti; *oti tahi* „eb”. De beteekenis van *me'oti-oti* werd mij opgegeven als te zijn *mo'oengke booe a ntahi anoe oti*, dus „visch zoeken aan de zee (het strand) bij eb”.

bocoeso tahi „vloed”.

Wiwi ntahi „zeestrand”, want *wiwi* is „lip, rand”.

Ihawemo zou te splitsen zijn in *ihaweo* en *mo* (vertaling: zij vond haar) of in *ihaweo* en *omo* (vertaling: zij had haar gevonden). *Hawe* beteekent „aankomen” (intransitief) en „vinden” (transitief).

napi hawe kapala api „de boot is nog niet aangekomen.”
borono ipepokoleo saa andio hawe i langi „toen richtte deze slang zich op tot aan den hemel.”

gagi ihaweo asa datoe, borono i'alao beine atoeoe me'atao „toen vond haar een vorst, vervolgens nam hij het meisje mee om het als slavin te gebruiken.”

In ons verhaal is dus *hawe* „vinden.”

Ihaweo is samengesteld uit:

i, voorgevoegd persoonl. voornaamw. 3e persoon enkelv.;
hawe, stam van het werkwoord, dat „vinden” beteekent;
o, de voorloopige, onbepaalde aanduiders van het object;
 deze onbepaalde aanduiders van het object wordt altijd of in den zin zelf nog nader aangeduid (zooals in ons verhaal het geval is, nl. de *kola-kolame woelaa*), of is uit het verband voldoende bekend.

Deze *o* wordt gebruikt, wanneer het object zaken of dieren zijn in enkelvoud of meervoud, en wanneer het object een persoon is in enkelvoud; bestaat het object uit meer dan één persoon of gebruikt men den beleefden vorm, dan wordt *ira* achter het werkwoord gevoegd.

isoea lembakoe? koenaao a bandala „waar is mijn baadje? ik heb het in de kist gelegd.”

koepokoeleo owoemoe andio nde oemari modopi ongkoeë „ik breng uw kapmes terug, want ik ben klaar met planken kappen”.

saario manoe atoeoe, kasi dokaano inisa mami „jaag die kippen weg, opdat ze onze ontbolsterde rijst niet opeten”.

ipokowalio i aka amakoe la loemaki oloe „de oudere broer vergezelt mijn vader om naar de markt te gaan”.

mokole atoeoe leleo pakaaira mia „die vorst is gewoon de menschen te voeden”.

Kola-kolame, hetzelfde als *kolame* „garnaal”.

Asa dohaweo kola-kolame woelaa andio. Voor *asa* ook *sa* „nauwelijks, met dat”.

sa mateno lioe tinano „nauwelijks was hij dood, of hij werd begraven”.

sa motahamo poenti atoeoe inasaomo „met dat de pisangs rijp waren, werden ze al verkocht”.

sa irongeo lele atoeoe lioe mengara „nauwelijks had hij het bericht gehoord, of hij ging dadelijk te paard”.

Andio, aanwijzend voornaamwoord, datgene aanduidende, dat in des sprekers onmiddellijk bereik ligt „deze, dit”.

atocoe „die, dat”, niet binnen onmiddellijk bereik, maar ook niet veraf.

araoe „gindsche”, dus veraf.

ndi tahane „ginds, stroomopwaarts, boven”.

ndi loane „ginds, stroomafwaarts, beneden”.

Mekoele „terugkeeren”. De transitieve vorm is *mokoele* „iets teruggeven”.

wee'akoe owoe atocoe, ka koepokoeleo „geef mij dat kapmes, opdat ik het terugbreng”.

Ka wordt zeer verschillend gebruikt. In de eerste plaats als nevenschikkend voegwoord, (vgl. Dl. 62, bl. 215, 216) bv.:

langkaïomo beine atocoe, borono domemate amano ka ineno ka atano „toen het meisje groot geworden was, stierven haar vader en haar moeder en hare slaven”.

tepowawe ira i Lare'a ka i Lagiwa ia nsala „de Schildpad en het Hert ontmoetten elkaar op den weg”.

mekombia ira Datoe ka dope'ana asa beine „Datoe trouwde en kreeg een meisje”.

Verder in den zin van „toen” in verhalen, b.v.:

ka ipo'ala i Lare'a, saaba woekoeno i Lagiwa „toen zette de Schildpad de kuit, ontbloot was het been van het Hert”.

Ook gebruikt in de samenstelling *onae ka, onaemo ka*, waarvan voorbeelden zijn gegeven bij *onae koa*.

Ten slotte gebruikt men het in de beteekenis van: opdat, in verbinding met *si* (verbiedende partikel) tot *kasi*: „opdat niet”.

toenoeakoene oebe keoe, ka koekaano „rooster voor mij, wat kasoebi, opdat ik het ete”.

toetoerako wangoeo rahamoe, kasi tekocda i Toca Petoro „richt gauw uw huis op, opdat de Gezaghebber niet boos zij”.

Isikenoo „hij informeert ernaar, hij vraagt ernaar”.

mesikeno „vragen, informeren”.

mo'ema iets vragen”.

De *o* achter den stam *sikeno* zal wel slaan op den zin die volgt, dus op datgene, waarnaar de Garnaal vraagt. Was de beteekenis: en de Garnaal vroeg haar, dan zou de vorm moeten zijn: *ka isikenoakono i kolame*.

Ke: een versterkend woordje bij vragen.

isoeake iniamoe? „waar woon je wel?”

Isoca, vraagwoord „waar?”

loemako isoca? „waarheen?”

inso isoca? „vanwaar?”

isoea-isoea oelako, asalakono koetondako: „waar ge ook heen gaat, ongetwijfeld volg ik u”.

Ongkoeë da ongkoeë is een versterkte vorm van *ongkoeë*, dus te vertalen met: „wat mij betreft”.

Zoo ook *omoeë da omoeë* „wat u betreft”, *onae da onae* „wat hem betreft”, enz.

Pengese, stam *ngese* „weenen, schreien”,

mengese „schreien, ook *mebee*.

ik ween: *mengese akoe* of *ongkoeë mengese*.

gij weent: *mengeseko* of *omoeë mengese*.

hij weent: *mengese onae* of *onae mengese*.

wij weenen: (excl.) *mengese kami* of *omami mengese*.

wij weenen: (incl.) *mengesi kita* of *ontae mengese*.

gij weent: *mengese komioe* of *omioe mengese*.

zij weenen: *mengese ira* of *ondae mengese*.

Er bestaat echter ook een vervoegde vorm met *pengese* als stam, ook met de beteekenis van: ik ween, gij weent, enz.

De transitieve vorm is *koepengeseio* „ik beweene hem (haar, het)”.

ongkoeë mengeseio mia mate atocoe „ik ben den doode aan het beweene”.

Mepaako ira, een vervloede vorm van *mepaoeako ira*.

Het achtervoegsel *ako* drukt uit: ten behoeve van, aan, tot.
mekombia ira Datoe-i wita; tehine dope'anaako iramo, oroeca ira, pada beine „Datoe trouwde op de aarde; na een langen tijd werden hem twee kinderen geboren, slechts meisjes”.

tehine dolo'ia anado andio, itekoedaako iramo amado „toen deze zijne kinderen er lang gewoond hadden, werd hun vader boos op hen”.

toetoeloekoene paoe-paoeno ka i'amba hina oeëto i Petasia „vertel mij het verhaal hoe onze heer te Petasia is gekomen”.

Ta drukt de toekomst uit, een willen, zullen.

ta loemaki Dale ongkoeë oemasao hoeloe „ik zal naar Dale gaan om damar te verkoopen”.

Koemombia is de oem-vorm van den stam *kombia*.

Het verschil tusschen de *mo-* en *me-*vormen eenerzijds en de *oem-*vormen anderzijds is ons nog niet geheel duidelijk, maar het volgende meenen wij er van te kunnen zeggen:

Bij de woorden, die zoowel een *mo-* of *me-*vorm als een *oem-*vorm hebben, heeft altijd de *mo-* of *me-*vorm de intransitieve, de *oem-*vorm de transitieve beteekenis. Dit blijkt ook hieruit, dat de *oem-*vorm steeds *o* achter den stam heeft, dus steeds van een object vergezeld gaat. Voorbeelden zijn:

toemoetoeloeo „een verhaal (iets) vertellen”, *montoeoeloe* „vertellen, een verhaal doen”.

koemitao „iets zien”, *mongkita* „zien”.

oemalao „iets halen, iets nemen”, *mo'ala* „halen, nemen”.

toemoendoehio „iemand slaan”, *montoendoehi* „slaan”.

toemingkoo „op de (een bepaalde) gong slaan”, *motingko* „op een gong slaan”.

soemoeroeo „het hout op den akker verbranden”, *monsoeroe* „verbranden van het hout op den akker”.

soemaario „iets weggagen”, *monsaari* „wegjagen”.

toemo'orio „iets weten, iets kennen”, *monto'ori* „kennen, weten, knap”.

koemombia ira „met elkaar trouwen”, *mekombia* „trouwen”.

oemoengkeo „iets zoeken”, *mo'oengke* „zoeken”.

oememao „iets vragen”, *mo'ema* „vragen”.

oemowahio „iets of iemand betalen”, *mo'owahi* „betalen”.

oemolio „iets koopen”, *mo'oli* „koopen”.

oemasao „iets verkoopen”, *mo'asa* „verkoopen”.

soemongkao „iets of iemand bevelen”, *mosongka* „bevelen”.

toemondao „iemand volgen”, *montonda* „volgen”.

oemontoo „iets tegenhouden”, *mo'onto* „tegenhouden”.

soemikeno „iemand ondervragen”, *mesikeno* „informeeren”.

loemimbao „iets overbrengen, iets overhuizen”, *melimba* „verhuizen”.

koemaano „iets eten”, *mongkaa* „eten”.

hoemaweo „iets vinden, iets krijgen”, *mohawe* „vinden, krijgen”.

toemisoo „iets aanwijzen”, *montiso* „wijzen, aanwijzen”.

soemeoco „iets naaien”, *monseoe* „naaien”.

Er zijn echter ook woorden, die uitsluitend een *mo-* of *me-*vorm hebben, waarvan dus geen *oem-*vormen bestaan, bijv.: *momp'o'aha* „op den schouder dragen”.

mompole „splijten“, bijv. *mompole keoe* „hout splijten“.
mowala „kappen, bekappen“, bijv. *mowala bangka* „een
 vaartuig kappen“.

moboeri „schrijven“.

mowewoe „maken, doen“.

mowoeno „dooden“.

mowawa „brengen“.

Waar men bij de overgroote meerderheid der werkwoorden den *oem*-vorm zou gebruiken, bezigt men bij de zooeven genoemde woorden steeds den *m*-vorm.

Ten slotte zijn er nog werkwoorden, die uitsluitend een *oem*-vorm bezitten, als: *loemako* „gaan“.

toemoo „huilen van honden, janken“.

oemo'eoeni „geluid maken“, bijv. gezegd van vogelgeluid.

Nahi dobehe „zij wilden niet“.

mia atoeoe nahi behe me'oe'oeaakoene „die mensch wil niet met mij vechten“,

nahi koebehe ba ipekombia ka anano miu atoeoe „ik wil niet, dat zij met den zoon van dien man trouwt“.

inehe mami ntoe'oe mo'angga, sine nahi kipokompo'angga „wij willen wel graag werken, maar wij kunnen niet werken“.

bahapa inchemoe ba koepoweeko? „wat wilt ge, dat ik U geven zal?“

nahi koebehe ba oepesawikio ngarakoe „ik wil niet dat ge mijn paard bestijgt (berijdt).“

5. Toetoeloeno i Monsiari.

Mekombia ira Datoe i wita. Tehi-tehine me'ana iramo tama, neeno anado i Monsiari. Langkaio mo i Monsiari, tehine moliwoomo ta loemako mepelaboero koroio a mpaapaa, ka igagi motea koroio.

Tehine oemariomo mepelaboero koroio, tamo mekoela lako monga'e a iwalino. Onaemo ka ihina paoedo paapaa ndi Monsiari:

5. Het verhaal van Monsiari.

Datoe trouwde op de aarde. Na een poos kreeg hij een zoon, zijn zoon heette Monsiari. Toen Monsiari groot was, had hij reeds lang toebereidselen gemaakt om zijn lichaam te gaan laten besmeden door de kraaien, opdat zijn lichaam sterk werde.

Na een langen tijd, toen zijn lichaam besmeed was, wilde hij terugkeeren om oorlog te voeren tegen (koppen te snellen bij) zijn

„Kitao koa ko'aiwa soemapoi kami, nde moteaomo koroimoe kimeweweoekomoe". Onaemo ka isangk: „Komba ndi akoe mekombe aiwa soemapoi komioe, oemari meweweoek ene koroikoe ka akoe mepate komioe?" Oemari dompepae paapaa atoeoe borono ipekoele ta loemako monga'e i inia soesoea.

Tehine ilako, ihaweomo i iniado i Datoe. Borono ipewinsongio, soemapoio mia atoeoe. Onaemo ka ipekoele i iniano.

Nahi tehine moliwoomo mbo'oe ta loemako soemapoio i iniado langgoë, ka ilako. Tehine ihaweomo asa langgoë. Borono ipelonsongio langgoë atoeoe koemapoo; borono ipadiio ponaino ka i'impahio. Borono dompentoa mengkadoe-doeio walido. Onaemo ka ipepate ira loewoe, borono ipekoele i iniano.

vijanden. Daarom (toen) zeiden de kraaien tot Monsiari: „Zie toe, dat ge ons (niet) komt beoorlogen (dooden), want dat uw lichaam sterk is hebben wij voor u tot stand gebracht". Toen antwoordde hij: „Ik ben niet gek, dat ik u zou komen beoorlogen, gijlieden hebt mijn lichaam voor mij bewerkt en ik zou u dooden?" Nadat de kraaien gesproken hadden, keerde hij terug om een sneltocht te gaan ondernemen tegen een ander dorp.

Nadat hij een langen tijd ge-gaan had, kwam hij aan het dorp van den Datoe. Toen ging hij het binnen, om het dorp te beoorlogen. Toen keerde hij terug naar zijn dorp.

Niet lang daarna had hij zich weer reisvaardig gemaakt om een sneltocht tegen het dorp der boschkatten te ondernemen, en hij vertrok. Na een langen tijd vond hij een boschkat. Toen besprong die boschkat hem, hem met de klauwen grijpend; toen trok hij zijn zwaard en hakte naar hem. Toen sprongen zij (de overige boschkatten) naar beneden om hun makker bij te staan. Toen doodde hij hen allen en keerde vervolgens naar zijn woonplaats terug.

AANTEKENINGEN.

wita; hier zou ook *wawo ntolino* gebruikt kunnen worden. Het verschil tusschen beide ligt hierin, dat *wita* zoowel een stuk aarde, grond kan beteekenen, als de aarde als geheel (de planeet) aanduiden, terwijl *wawo ntolino* alleen de laatste beteekenis heeft.

langkai „groot", ook gezegd b.v. van menschen, die breed en dik zijn.

boboko „dik, vet".

mokapa „dik van planken, katoen, enz.

ondaoe „lang”, *ondaoeno* „lengte”.

moloeë „uitgestrekt van oppervlakte, ook : breed”, *moloeëno* „breedte”.

moliwo „toebereidselen maken om te vertrekken”, b.v. het opbergen van de goederen die men achterlaat.

ba oemariomo moliwo, tamò loemako „wanneer (we) klaar zijn met toebereidselen, zullen (we) gaan”.

Voor „ontmoeten” heeft men twee woorden :

tepohawe, wanneer twee menschen elkaar op den weg ontmoeten, dus beiden loopende zijn.

tepotowo, wanneer iemand een ander ontmoet, b.v. in een huis of dorp.

tepolalo „voorbijloopen”.

merorambanga „inhalen”.

meronga „vergezellen”.

pansia „zijweg”,

memanggali „links afslaan”.

mekoana „rechts afslaan”.

Mepelaboeo „doen besmeden”.

Wanneer *mepe-* of *pepe-* (*koepepe-*, *oepepe-*, enz.) voor een w.w. stam geplaatst wordt, drukt deze vorm een causatief uit, b.v. :

mepewewoeo „iets doen maken, iets laten doen”.

mepe'anggao „iets doen aanpakken”.

mepewawao „iets doen brengen”.

mepeteo „afscheid doen nemen”.

mepebaba „laten dragen in de slendang”.

mepe'alao „iets doen halen”.

Monga'e „op koppen uitgaan, den vijand opzoeken”.

kimelako mponga'e „wij gaan den vijand opzoeken”.

Sangki; *soemangki* wordt in dezen vorm nu veel gebruikt; *soemangkio* zou een verouderde vorm zijn.

mesangki-sangki „antwoorden bij beurtzang”.

komba, wordt zoowel in verbinding met *nahi* (dus *nahi komba*) als alleen gebezigd: de beteekenis is in beide gevallen gelijk, nl. „is niet”, „zijn niet”, „ben niet”.

akoe mepate komioe; naast elkaar staan de vormen *mompepate* en *mepateo*. De tweede vorm is in ieder geval transitief.

mia atoeoe mepateo ambae mami „die man doodt onzen buffel”.

wee'akoe ponai atoeoe ka koepepateo mia atoeoe „geef mij dat zwaard, opdat ik dien man doode.

De juiste beteekenis van *mompepate* is mij niet duidelijk. (1) *soesoea* „ander, anders”. (Mal. *lain*).

ipewinsongio „hij gaat het binnen”.

De achtergevoegde *i* maakt het werkwoord transitief. Nog eenige voorbeelden hiervan zijn:

koenangoio „ik zwem er over, ga het zwemmende halen”.

koepoeaio „ik droog het in de zon”.

koesaario „ik jaag het weg”.

koetoerasio „ik vang ze (de visschen) met den drietand (prikkende)”.

koeroahio „ik veeg het”.

koepatoedokio „ik vermaan hem”.

koemapho „iets met de klauw grijpen”, *kapo* „klauw”.

Voor „met de hand grijpen” zijn twee woorden: *mesangkoe* b.v. „een tak, dus iets stilstaands, grijpen”, *morako* b.v. „een kip grijpen, vangen”.

mengkadoedoeio „iemand helpen”, *kadoedoe* „hulp, helper”.

koemadoedoei akoe „hulp aan mij verleenen”.

(1) Nevens *mepate*, is *mompepate* een deelwoordsvorm die zich voegt in de rij der vormen die niet van den stam *pate*, maar van den stam *pepate* zijn gevormd; het staat dus in de reeks *koepepate*, *oepepate*, enz. en is naar den vorm transitief, wat *mepate* niet is. (Adr.)